

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

МОДУЛ:
МЕЂУНАРОДНО-ПОСЛОВНИ

ПРЕДМЕТ:
ПРАВО МЕЂУНАРОДНИХ ТРГОВИНСКИХ ИНТЕГРАЦИЈА

М А С Т Е Р Р А Д

ТЕМА:
ЗНАЧАЈ СЕФТА СПОРАЗУМА ЗА ДРЖАВЕ ЗАПАДНОГ
БАЛКАНА И ЗА РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ

Ментор:
проф. др Александар Ћирић

Кандидат:
Раде Николић
Бр. инд. М017/11

Септембар 2014.

Садржај:

УВОД.....	3
1 Значај СЕФТА споразума за државе Западног Балкана	4
1.1 Зоне слободне трговине	4
1.2 Историјски осврт на доношење СЕФТА споразума.....	9
1.3 СЕФТА данас (СЕФТА 2006).....	16
1.4 Структура СЕФТА споразума	18
1.5 Аналогија СЕФТА споразума са Светском трговинском организацијом и Европском унијом.....	21
1.5.1 Светска трговинска организација	21
1.5.2 Европска унија	25
1.6 Значај СЕФТА споразума за државе Западног Балкана	29
2 Значај СЕФТА споразума за Републику Србију	34
2.1 Приступање Републике Србије зони слободне трговине и ратификација СЕФТА споразума	34
2.2 Нова трговинска питања: услуге, улагања-инвестиције, јавне набавке, заштита интелектуалне својине.....	36
2.2.1 Услуге	37
2.2.2 Улагања-инвестиције.....	38
2.2.3 Јавне набавке.....	39
2.2.4 Заштита интелектуалне својине	40
2.3 Правила порекла	41
2.4 Систем надзора и контроле.....	44
2.5 Значај СЕФТА споразума за Републику Србију.....	45
2.6 Република Србија преко СЕФТА споразума до Европске уније и Светске трговинске организације	50
ЗАКЉУЧАК	55
ЛИТЕРАТУРА	58

УВОД

Предмет овог истраживања је значај СЕФТА споразума за државе Западног Балкана, са посебним освртом на Републику Србију, у спровођењу трговинске политике, као и за приступање Светској трговинској организацији и Европској унији. Рад је подељен у два дела. У првом делу рада циљ истраживања је испитати у којој мери је значајан СЕФТА споразум за државе Западног Балкана и какве импликације има на спровођење трговинске политике, као и имплементацију принципа који се захтевају за улазак у Светску трговинску организацију и Европску унију. У другом делу рада истраживање је усмерено на испитивање значаја СЕФТА споразума на Републику Србију. Како би остварили циљ истраживања ослонићемо се претежно на досадашња теоријска сазнања о значају СЕФТА споразума. Такође, проучићемо и праксу држава потписница СЕФТА споразума у погледу спровођења трговинске политике. Споразум је заснован на одредбама Светске трговинске организације и правилима Европске уније, отуда, приступање СЕФТА споразуму представља припрему земље за приступање Европској унији, посебно код политика сарадње, одређивања правила за порекло робе, код јавних набавки и државне помоћи.

Научни значај истраживања огледа се у сагледавању СЕФТА споразума и његовог значаја за државе Западног Балкана са посебним освртом на Републику Србију, претежно са теоријског аспекта, што би требало да буде од користи делу наше правне теорије која се бави овом темом.

Друштвени значај истраживања огледа се у давању одређених практичних препорука нашој правничкој, економској и широј јавности као и носиоцима јавне политике у правцу бољег разумевања појединих одредби СЕФТА споразума које су значајне за нашу земљу ради приступања Европској унији и Светској трговинској организацији.

1 Значај СЕФТА споразума за државе Западног Балкана

1.1 Зоне слободне трговине

Још у 19. веку Енглеска, као најразвијенија земља тог времена, а после дугог периода протекционизма у меркантилистичко време, почела је да шири идеју о слободној трговини. Друге, недовољно развијене државе, нису тада виделе интерес у таквој идеји. У то време снижавање царина је био, углавном, чин који се одобравао пријатељским земљама тако да је крајем 19. века настао низ билатаралних уговора о либерализацији, што је био увод у оно што ми данас познајемо као економске интеграције.

Данас као последица процеса глобализације долази до стварања економских интеграција и то како на микро тако и на макро нивоу, које између себе стоје у односу међузависности. Основно обележје економских интеграција на микро нивоу јесу процеси спајања и припајања предузећа из исте или различитих земаља. Ови процеси су руковођени тржишним мотивима и по свом карактеру су спонтани.

Са друге стране, постоје интеграције и на макро нивоу које настају договорима између држава и по свом карактеру су формалне или институционалне. Економске интеграције на макро нивоу или регионалне економске интеграције представљају удружења више земаља са циљем либерализације међусобне трговине или регулисања трговине са трећим земљама. Према Бјелићу, постоји неколико врста регионалних интеграција:

1. споразум о преференцијалној трговини - подразумева снижење царина у трговини између земаља потписница;
2. парцијална царинска унија - подразумева заједничку царинску тарифу према трећим земљама, док се задржава постојећи ниво царина између земаља потписница споразума;
3. зона слободне трговине - представља потпуно укидање царина између земаља чланица интеграције;
4. царинска унија - представља истовремено укидање интерних царина и заједничку царинску тарифу према трећим земљама;
5. заједничко тржиште - поред царинске уније подразумева и слободно кретање фактора производње и заједничку спољнотрговинску политику;

6. парцијална економска унија - поред заједничког тржишта укључује и хармонизацију економских политика. Пример ове интеграције је била ЕУ пре паступања монетарне уније;
7. економска унија - највиши је ниво економских интеграција. Поред елемената које садржи парцијална економска унија садржи и монетарну унију (заједничка валута и заједничка монетарна политика). Једина економска интеграција која је `достигла овај ниво економског повезивања јесте ЕУ, која је 1. јануара 1999. године постала економска унија (Бјелић, 2003: 35).

Постоје одступања од правила да се економска територија поклапа са политичком територијом државе. Наиме, пракса показује да се економске и царинске територије државе не подударују. Правна литература царинску територију дефинише као простор на коме делује јединствено царинско законодавство. Простор на коме делује јединствено царинско законодавство може се подударати са државном и економском територијом, али исто тако може доћи до значајног неподударања. Ступање државе у царинске уније трговине и организовање слободних царинских зона пример је одступања царинског законодавства од државне и економске територије.

Према споразуму ГАТТ, под царинском територијом подразумева се свака територија на којој, за већи део њене трговине са осталим територијама, важе посебна царинска тарифа или посебни трговински прописи (чл. XXIV ст. 2 ГАТТ-а). Тумачењем наведеног члана Општег споразума о царинама и трговини долази се до закључка да је на политичкој територији једне државе могуће постојање две односно више царинских територија. Посматрано из другог угла, постоји могућност да се више држава удружи и формира једну царинску територију – царинску унију или зону слободне трговине (Ћирић, 2010: 213).

Према Голубовићу, зона слободне трговине представља уговорни однос којим две или више држава укидају царине и друге административне препреке у међусобној размени. Главне карактеристике зона слободне трговине су:

1. Ослобођење од царина и других дажбина у зони односи се само на робу која је домаћег порекла или је највећим делом произведена у земљама зоне слободне трговине;
2. Примена правила о пореклу робе (rules of origin) подразумева и постојање одговарајућих инструмената и мера којима се олакшице ограничавају

- само на робу која се налази на режиму слободне трговине (увођење сертификата о пореклу робе);
3. земље чланице задржавају право да одреде своје сопствене царинске стопе за увоз из трећих земаља. То значи да су у односу према земљама нечланицама оне слободне у конципирању спољнотрговинске политике;
 4. зона слободне трговине може се односити само на део робне размене или на целокупну робну размену. У каснијој фази зона слободне трговине може се проширити и на део трговине услугама, усаглашавање појединих сегмената економске политике земаља чланица, трансфер технологије итд. (Голубовић, 2008: 101).

Зоне слободне трговине омогућавају значајно снижавање, па чак и укидање царина и других прописа који ограничавају трговину између држава чланица зоне, за производе са тих подручја. Такође, зоне слободне трговине омогућавају државама чланицама да задрже самосталност у вођењу своје трговинске политике и одређивању висине царинских стопа према државама које не припадају зони. Позитивне стране зона слободне трговине су: јачање трговине између држава чланица, повећање извоза, привлачење страних инвестиција, прилагођавање привреде отвореном тржишту и у одређеној мери „припрема“ држава за будуће чланство у Светској трговинској организацији (СТО) и приступање Европској унији (Ћирић, 2010: 218).

Царинске уније односно царинске територије, трговинске и монетарне уније, успостављено заједничко тржиште, у основи имају одређене сличности са зонама слободне трговине. Међутим, основну разлику између зоне слободне трговине и царинске уније представља независност чланица зоне слободне трговине у делу вођења трговинске политике ван зоне, као и у самосталном одлучивању у погледу царинских стопа према државама које нису чланице зоне. За разлику од зона слободне трговине, царинске уније примењују јединствену царинску тарифу и имају заједничку трговинску политику (Ћирић, 2011: 26).

Многобројни су примери зона слободне трговине у свету. Кина је потписала више од 10 споразума о слободној трговини, од којих је 2004. године закључила највећи и то са асоцијацијом земаља Југоисточне Азије (ASEAN) коју чини десет држава (Индонезија, Мелезија, Филипини, Сингапур, Тајланд, Брунеји, Бурма, Камбоџа, Лаос и Вијетнам). Сједињене Америчке државе заједно са Мексиком и Канадом потписале су споразум о слободној трговини и формирале 1994. године Северноамеричку асоцијацију слободне трговине (NAFTA). Латинско-америчка асоцијација слободне

трговине (LAFТА-ALADI) настала је 1960. године у Монтевидеу у Уругвају, данас је чини дванаест држава Латинске Америке (Аргентина, Боливија, Бразил, Чиле, Колумбија, Куба, Еквадор, Сједињене Мексичке државе, Парагвај, Перу, Уругвај, Боливија и Венецуела). Андску групу основану 1969. године у Лими у Перуу, данас чине Боливија, Колумбија, Еквадор и Перу. „MERCOSUR“ је политичка и привредна организација чији је циљ промовисање слободне трговине и слободног протока људи и капитала, основана 1991. године, а чине је Аргентина, Бразил, Парагвај, Уругвај и Венецуела. Економску заједницу западноафричких (ECOWAC) држава, основану 1975. године, данас чини петнаест држава Западне Африке (Бенин, Зеленортска острва, Буркина Фасо, Обала Слоноваче, Гамбија, Гана, Гвинеја, Гвинеја Бисао, Либерија, Мали, Нигер, Нигерија, Сенегал, Сијера Леоне, Того. Европска асоцијација за слободну трговину (ЕФТА) основана је 1960. године и данас је чине четири државе Европе (Исланд, Лихтенштајн, Норвешка и Швајцарска). Споразум о слободној трговини Заједнице независних држава (CISFTA) потписале су Русија, Украјина, Белорусија, Казахстан, Киргистан, Таџикистан, Молдавија и Јерменија. Балтичку зону слободне трговине (BAFTA) чиниле су Естонија, Латва и Литванија од 1994. до 2004, која је престала да постоји пријемом ових држава у Европску унију. Споразум о слободној трговини у Централној Европи (СЕФТА) данас чине Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина, Албанија, Македонија и УНМИК у име Косова. (Ћирић, 2011: 26).

Слободна трговина има велики број заговорника. У теоријском смислу чини се да су заговорници слободне трговине однели победу у односу на њихове противнике, али практично, упркос великом броју регионалних интеграција и позитивним емпиријским резултатима који су настали након успостављања слободне трговине, постоји велики број одлука које иду у прилог протекционизму. Протекционистичке мере су често предмет доносиоца одлука у неразвијеним земљама, али протекционизам је и даље заступљен и у најразвијенијим земљама света. Навешћемо неколико примера. Најчешће је предмет протекционистичких мера најразвијенијих земаља трговина са азијским земљама. Наиме, брзорастуће привреде Азије, нарочито у последње време Кина, представљају озбиљну претњу привредама најразвијенијих земаља. У САД се већ дуже време води полемика о начину смањења рекордно високог спољнотрговинског дефицита. Не ретко се као једно од решења истиче раст царина према Кини и другим азијским земљама. Такође, пред истим изазовом налази се и привреда ЕУ. Тако нпр, услед експанзивног раста увоза одеће и обуће из азијских земаља, из ЕУ се чују многи гласови у прилог заштите домаће производње.

Слободна трговина је нарочито значајна за мале земље. Ограниченост ресурса и недовољна домаћа производња намећу потребу за већим увозом. Већи увоз намеће потребу за већим извозом како би се растући увоз могао финансирати што повећава отвореност привреде према свету. Према Илићу, идентификовано је неколико потенцијалних ефеката од либерализације спољне трговине, односно успостављања зоне слободне трговине:

1. Повећава се привредни раст;
2. Повећавају се стране директне инвестиције (*Foreign direct investments-FDI*) које подстичу привредни раст и запосленост;
3. Долази до трансфера знања (*Knowledge Spillover*);
4. Долази до пада цена;
5. Дешавају се промене на тржишту рада;
6. Долази до јачања институционалног окружења;
7. Ефекти на државни буџет;
8. Ефекти на платни биланс;
9. Смањење политичких тензија (Илић, 2006: 5).

Када се говори о ефектима економских интеграција врло је важно разграничити ефекте на краткорочне и дугорочне. Посматрано на кратак рок може се рећи да је привреда једне земље више погођена либерализацијом трговине него на дужи јер привреда није у стању да у кратком року реагује на шокове из окружења. Међутим, у средњорочном и дугорочном периоду, вероватан резултат је настанак знатно јаче и конкурентније домаће привреде, карактеристичне по динамичним и иновативним предузећима.

Према Родрику најзначајнији добитак од либерализације спољне трговине јесте стварање висококвалитетног институционалног окружења. Главни аргументи за овакву тврдњу леже у претпоставци да либерализација трговине са собом носи и умањене могућности за корупцију и *rent seeking*, који су значајно повезани са државном интервенцијом. Такође, трговинска либерализација носи са собом и “увоз институција из иностранства”. На пример, потписивањем споразума о слободној трговини усаглашава се и низ институционалних одредби што има утицај на институционални систем целе земље. Добри примери напред наведеног јесу приступи СТО или ЕУ. У оба случаја од држава које желе приступ овим организацијама се захтева испуњење стриктних услова у погледу институционалног амбијента (Rodrik, 2000: 17).

У неким случајевима стварање регионалних интеграција имало је за циљ да отклони разлоге избијања непријатељстава и могућег рата између земаља чланица интеграције. Тако, стварање Западноевропског тржишта је имало за циљ да амортизује проблеме између Немачке и Француске, а добар је пример и економско повезивање Аргентине и Бразила (Ковачевић, 2003: 49).

1.2 Историјски осврт на доношење СЕФТА споразума

Распадом Источног блока јавила се потреба бивших чланица за новим економским повезивањем са одређеним земљама. С обзиром на то да нове транзицијске земље нису биле спремне за прихватање система тржишне економије, настала је идеја о оснивању једне економске интеграције унутар које би те земље сарађивале и припремале се за поступан приступ развијеној западној економији. Услед бојазни да се распадом Источног блока поново не формира нека слична интеграција, Чехословачка, Мађарска и Пољска су кренуле у правцу брзог и безусловног приближавања Европској унији (Граховац, Јаковљевић, 2012: 165).

На иницијативу Европске уније, 9. априла 1990. године у Братислави, је одржан скуп делегација три државе које су показале да нису дорасле ситуацији. Следећи састанак је био у Вишеграду у Мађарској 15. фебруара 1991. године на ком је основана тзв. Вишеградска група коју су чиниле Чехословачка, Мађарска и Пољска и основан је Форум за политичку и сигурносну безбедност. Наредни скуп је одржан у Кракову, у Пољској, 5. и 6. октобра 1991. године на коме је усвојена Краковска декларација којом се изражава жеља ових земаља за укључивање у европске интеграције. У новембру на скупу министара потписан је меморандум о почетку преговора о узајамној трговинској либерализацији. Тиме је отпочело укидање трговинских баријера. Споразум о слободној трговини - СЕФТА потписан је 21. децембра 1992. године у Кракову, а почео је да се примењује од 1. марта 1993. године.

Дакле, у почетку свог оснивања, Централноевропска зона слободне трговине (СЕФТА) није била усмерена ка земљама Југоисточне Европе. Формирале су је Мађарска, Чехословачка и Пољска. У околностима прекида било какве институционалне везе између источноевропских земаља, након распада СЕВ-а (Савет за узајамну економску помоћ) и Варшавског пакта крајем осамдесетих и почетком деведесетих година, ове три земље су прво формирале Вишеградску групу. Тако је на самиту у мађарском месту Вишеграду, усвојена „декларација о сарадњи између Пољске, Чехословачке и Мађарске на путу ка европској интеграцији“ (Kornfeld, 1995: 3).

Вишеградска група је требало да игра улогу неформалног „клуба за притисак“, са циљем бржег уласка у западноевропске организације и јачања међусобне сарадње ове три земље. Поред тога, као основни циљеви сарадње наводе се и консолидација демократије и увођење тржишне привреде. Један од значајних разлога формирања овога форума, као и каснијег удружења СЕФТА, био је и притисак извршен од стране Европске заједнице на земље Централне Европе, да међусобно ближе економски и политички сарађују, а не само да траже помоћ и интеграцију са ЕЗ (Алендар, 1999: 147).

Начелни договор о закључењу споразума о слободној трговини међу овим земљама постигнут је октобра 1991. године, док је споразум о централноевропској слободној трговини – СЕФТА, закључен 21. 12. 1992. у Кракову. СЕФТА је добила назив по узору на сличну, иако много старију организацију неких западноевропских земаља – ЕФТА (Европско удружење слободне трговине). Споразумом је било предвиђено да сва царинска и друга ограничења између чланица СЕФТА буду постепено елиминисана до 1. 1. 2001. године. Од 1993. године СЕФТА је имала четири члана, пошто се Чехословачка у међувремену поделила на две државе. Државе потписнице СЕФТА у почетку нису предвиђале даље ширење овог аранжмана. Међутим, након неколико година се показало да је очекивање источноевропских земаља у вези са брзим учлањењем у ЕЗ било преоптимистично. Истовремено, и друге земље Централне и Југоисточне Европе су, у очекивању сопствених преговора са Заједницом, настојале да кроз приближивање са земљама СЕФТА обезбеде барем исте услове међусобне трговине које су постигле и земље чланице ЕЗ у сарадњи са земљама СЕФТА.

У споразуму СЕФТА је предвиђено постепено ослобађање од царина на индустријске производе у року од осам година, делимично укидање ограничења за пољопривредне и прехранбене производе и председавање скупштином на рок од годину дана. Договорено је да се питање царина решава постепено, а за поједине производе царине су одмах укинуте. Споразум је садржао четири пописа производа, од којих прва два обухватају попис производа који се ослобађају царина одмах или се то мора решити у року једне године, док друга два пописа наводе називе производа код којих ће се царине постепено смањивати у договореним роковима. Такође, споразумом су биле одређене и све групе производа по критеријуму „довољне обраде“ којим је производ добијао ознаку и садржај домаћег производа.

На самиту СЕФТА у Брну, септембра 1995. године, усвојени су критеријуми за евентуално ширење СЕФТА на земље централне и источне Европе које нису чланице Вишеградске групе. За чланство у СЕФТА било је потребно претходно испунити три

предуслова: (1) бити члан Светске трговинске организације (СТО), (2) закључити споразум о асоцијацији са ЕУ и (3) закључити билатералне споразуме о слободној трговини са сваком од чланица СЕФТА.

У првом таласу проширења, СЕФТА се оријентисала на Југоисточну Европу. Словенија је тако постала пета чланица СЕФТА од 1. 1. 1996. године. Румунија је постала пуноправна чланица 1997. године. Најзад, Бугарска се укључила 1999. године. У наредној фази, у СЕФТА су се укључиле и Хрватска (2003), односно Македонија (2006), али радило се већ о периоду када су СЕФТА почеле напуштати земље које су улазиле у Европску унију (чланство у ЕУ, као царинској унији, није компатибилно са чланством у СЕФТА, као зони слободне трговине). Тако су 2004. године СЕФТА напустиле Чешка, Словачка, Пољска, Мађарска и Словенија, док од 2007. године ни Румунија и Бугарска више нису њене чланице.

У почетку је било предвиђено да се од 1998. године изврши и потпуна либерализација трговине пољопривредних производа. То се није десило из разлога што су све земље имале вишкове пољопривредних производа и све су имале разне мере за помоћ пољопривреди, те се ниједна земља није желела изложити ризику да пољопривредни производи из других земаља потисну домаће. Тако су трговинске баријере за пољопривредне производе парцијално снижене у другој половини деведесетих година, али су и даље остале релативно високе (Истраживачки центар БиХ, 2007: 7).

Предуслови које је требало испунити како би држава постала чланица СЕФТА-а били су следећи:

1. чланство у Светској трговинској организацији (WTO) односно поштовање прописа WTO;
2. потписан Споразум о приступању Европској унији или неки други документ о приступању;
3. споразум о слободној трговини са осталим чланицама СЕФТА споразума.

За разлику од других форума за сарадњу у Централној и Југоисточној Европи, који недостатке суштинске сарадње надомешћују великим бројем радних и других тела на разним нивоима, у случају СЕФТА је обрнуто. Она је имала врло једноставну организациону структуру, али значајну суштинску сарадњу у виду програма либерализације трговине. Једини орган за сарадњу је био Заједнички комитет, кога су

чинили високи званичници држава чланица (министри за привреду или министри за економске односе са иностранством). Према члану 34, тачка 2. ранијег споразума СЕФТА, Заједнички комитет надгледа примену и управља Споразумом. Заједнички комитет се састаје бар једном годишње или чешће (члан 35, тачка 1.). Одлуке или препоруке се доносе консензусом, на основу правилника о раду. Заједничким комитетом председава представник земље која председава СЕФТА у тој години.

Основни текст СЕФТА, поред самог споразума, садржао је и шест анекса и седам протокола. Анекси и протоколи садржали су детаље аранжмана о укидању царина. Такође, споразуми о прикључењу нових земаља СЕФТА су се склапали у форми протокола уз основни споразум. У преамбули споразума СЕФТА, стране потписнице изразиле су намеру да елиминишу већину препрека у међусобној трговини, у складу са одредбама ГАТТ-а, и са циљем подршке процесу европске интеграције. Такође је потврђено поштовање начела Финалног акта КЕБС-а (Конференција за европску безбедност и сарадњу), Париске повеље и других докумената ОЕБС-а (Организација за европску безбедност и сарадњу). У члану 1. предвиђало се да ће стране постепено формирати зону слободне трговине, најкасније до 1. 1. 2001. године, у складу са чланом XXIV ГАТТ-а (Carreau, Juillard, Flory, 1980: 271).

Члановима 2–10. утврђени су модалитети укидања царина за индустријске производе, као и забрана нових оптерећења. Елиминисане су: увозне и извозне царине, таксе еквивалентне царинама, фискална оптерећења, количинска ограничења. Конкретни ритам укидања царина био је утврђен међусобно између земаља СЕФТА путем протокола. Ритам либерализације зависио је и од степена „осетљивости“ појединих производа. У начелу, са почетком важења СЕФТА (1. 3. 1993.), елиминисано је 40% од основне царине. Новим протоколима, усаглашеним у току 1995. године, договорено је убрзаније елиминисање царина, тако да је већ 1996. године око 80% индустријских производа размењивано без царина, а 1998. године степен либерализације је достигао 90% индустријске размене. Чланови 11–15. су се односили на пољопривредне производе. У посебним протоколима (бр. 4–6), земље чланице су одобравале узајамне царинске концесије за пољопривредне производе, али у мањој мери него када се ради о индустрији. Углавном, концесије су се односиле на смањење царина (на пример за 50%) у оквиру одређених бесцаринских контингентаната. Питање даље либерализације у области пољопривреде је представљало предмет главних спорова у међусобним трговинским односима земаља чланица СЕФТА у периоду 1992–2004.

У оквиру „општих одредби“ споразума СЕФТА (чланови 16–42), регулисана су питања правила о пореклу, недискриминације у примени пореза, питања конкуренције (државни монополи, антимонополска правила, државна помоћ), питање плаћања, јавне набавке, интелектуална својина, дампинг, заштитне мере, и друго. Ова правила су била врло блиска клаузулама које закључује ЕУ у својим трговинским споразумима и сличним аранжманима (ЕФТА и друго). Постојала је и могућност увођења нових царина, али само у неким случајевима (нове индустрије, реструктуриција неких сектора) и под посебним условима (члан 28).

Споразум није био временски ограничен. Могао се отказати са отказним роком од шест месеци (члан 41). Споразум је садржао и „еволутивну клаузулу“ (члан 33.), односно могућност да нека од страна потписница предложи проширење споразума и на нека питања која он није обухватио (на пример, о узајамном признању стандарда, и слично).

Први споразум СЕФТА, међутим, није обухватао нека значајна питања која се односе на трговинску либерализацију и економску интеграцију. У првом реду, то се односи на „(не)елиминасање нецаринских препрека у трговини које су данас, у ствари, главни елемент протекционистичке заштите домаће индустрије. Осим тога, СЕФТА није регулисала питања слободног кретања лица, пружања услуга, оснивања предузећа, настањивања, индустријску политику, инвестиције, социјалну политику, економску политику, саобраћај и др.

За разлику од првих година функционисања СЕФТА, када су чланице Вишеградске групе, у условима економске кризе, готово невољно и под притиском Европске заједнице формирале ову организацију, касније оцене улоге и резултата овог споразума (како званичне, тако и академске), углавном су биле повољне. Тако се указивало да је СЕФТА у знатној мери помогла да се обнови и ревитализује трговина између некадашњих чланица СЕВ-а (Савет за узајамну економску помоћ). СЕФТА је истицана као једна од „најуспешнијих организација слободне трговине“, која је, између осталог, омогућила удвостручење трговине њених чланица у само три године (са 6 милијарди УСД на 11 милијарди УСД у периоду 1993–1997). Земље СЕФТА су развојем међусобне сарадње у области трговине ојачале и свој положај за улазак у ЕУ.

Међутим, поред позитивних резултата, СЕФТА није била без одређених проблема. У суштини, СЕФТА је била блиско повезана са системом ЕУ и зависила је од еволуције и садржаја трговинске политике Европске заједнице, укључујући и процес

ширења на земље Централне и Источне Европе. Трговинска питања, по дефиницији, изазивају и сталне економске спорове, попут питања даље либерализације размене пољопривредних производа између земаља СЕФТА. Исто тако, одређени привредни проблеми, као што је појава негативног трговинског биланса, утицали су на примену заштитних мера или привремено одступање од процеса либерализације. Тако је због платног дефицита Словачка 1997. године увела посебну таксу на увоз од 7%. Пољска је 1997. увела заштитне царине на челик, а у 1999. години повукла је неке од већ одобрених концесија у области пољоприведе. Ово су били разлози да се, у контексту проширења СЕФТА на земље Југоисточне Европе (Западни Балкан и Молдавија), споразум СЕФТА потпуно ревидира и у њега унесу нови елементи.

Уласком земаља Вишеградске групе и Словеније у ЕУ, СЕФТА је 2004. године остала са само три чланице (Румунија, Бугарска, Хрватска), уз Македонију, која је укључена фебруара 2006. године. Тиме се СЕФТА нашла на рубу распуштања, имајући у виду перспективу уласка Бугарске и Румуније у Европску унију. Један од проблема проширења чланства СЕФТА су били и релативно ригидни и компликовани услови чланства, посматрано из угла могућих чланица из Југоисточне Европе. За чланство је наиме било потребно, како смо видели, да је земља кандидат већ чланица СТО (Светске трговинске организације), да је закључила споразум о стабилизацији и придруживању са Европском унијом и да је, најзад, претходно склопила билатералне споразуме о слободној трговини са сваком од постојећих чланица СЕФТА организације. Овакви услови су подразумевали значајно одлагање целог питања укључења нових чланица, односно другим речима, блокирање проширења СЕФТА у тадашњим условима.

Априла 2006. године, након уласка Македоније у СЕФТА, донета је одлука о убрзаном проширењу СЕФТА на регион Западног Балкана у целини, што би, поред Србије, Албаније, БиХ, ЦГ, укључило и територију Косова под контролом УНМИК, и Молдавију. Ова одлука донесена је на иницијативу Пакта за стабилност у Југоисточној Европи, односно, у суштини, под утицајем Европске уније и њених гледања на даљи развој трговинских и политичких односа у региону. Као и у сличним претходним случајевима, разни отпори који су се могли појавити код појединих земаља региона, превазиђени су снажним утицајем ЕУ, односно Европске комисије, која је била нека врста „носиоца“ политике ЕУ у сектору трговине (Граховац, Јаковљевић, 2012: 163-167).

Као што је речено, велику улогу у настанку нове СЕФТА је играо Пакт за стабилност у Југоисточној Европи (ПЗСИЕ), иза ког је стајала Европска комисија.

Имајући у виду потребу обнове и развоја трговине на Балкану, посебно након конфиката из прве половине деведесетих, већ током 2000. године је на иницијативу ПзСЛИЕ формирана Радна група за трговинску либерализацију. Чиниле су је Албанија, БиХ, Бугарска, Хрватска, Мађарска, Македонија, Румунија, Словенија, СРЈ, Турска, као и представници међународне заједнице (ЕУ, Светска банка, САД, и др.). На основу рада ове Групе, јуна 2000. године усвојен је Меморандум о трговинској либерализацији на министарском састанку у Женеви. Најважнија одредба Меморандума састојала се у обавези његових потписница да до краја 2002. године закључе билатералне споразуме о слободној трговини. До краја 2004. године, уз јаку подршку и подстицај секретаријата ПзСЛИЕ и саме Комисије ЕУ, закључено је чак 28 билатералних споразума (32, ако се рачунају и аранжмани УНМИК-а за Косово) (О Маћопу, 2010: 139).

У наредној фази, децембра 2006. године, завршени су преговори који су организовани у оквиру Групе за трговину ПзСЛИЕ и закључен је нови споразум о СЕФТА, назван Споразум о амандманима и о приступању СЕФТА (СЕФТА 2006). У суштини, радило се о потпуно новом споразуму, модернизованом и унапређеном под утицајем Европске комисије и експерата из ПзСЛИЕ, који су били неформални учесници у току мултилатералних трговинских преговора. Новим Споразумом земље чланице обавезале су се да ће до 31. децембра 2010. године међусобно успоставити зону слободне трговине.

Најважнија новина СЕФТА 2006 у односу на прву СЕФТА односила се на саму форму споразума. Споразум није био мултилатералан само својим начелима, него и у садржини, односно по начину формирања зоне слободне трговине на мултилатералном основу. Чланом 4 споразума СЕФТА 2006. предвиђено је да ће истовремено са ступањем на снагу тог споразума, државе потписнице укинути међусобне билатералне споразуме о слободној трговини. Како смо навели, земље региона су склопиле велики број међусобних билатералних споразума о слободној трговини, често различитих по садржају. Већ самом заменом 32 билатерална споразума једним мултилатералним споразумом, односи међу земљама чланицама СЕФТА су добили на јасноћи и транспарентности, што није било без утицаја на пословну климу и инвестиције (Граховац, Јаковљевић, 2012: 179).

1.3 СЕФТА данас (СЕФТА 2006)

СЕФТА је „модернизована“, у смислу да су у споразум укључена решења из трговинске политике ЕУ и СТО, која су настајала деведесетих година XX века и почетком XXI века. Док је СЕФТА из 1992. године била „резултат“ стања међународних трговинских односа из осамдесетих година, СЕФТА 2006 је укључила искуства претходних 15 година трговинске праксе. Ово се у првом реду односи на степен либерализације и обухватности тема споразума. Споразум СЕФТА 2006, на пример, даје много детаљнија правила о слободном кретању роба (слободној трговини), укључујући и пољопривреду, као и у вези са другим питањима попут: заштите интелектуалне својине, услуга, правила конкуренције, и друго. Цео низ одредби споразума СЕФТА 2006 указује на већи степен либерализације него ранији споразуми. На пример, пољопривредни производи су добрим делом обухваћени споразумом (што раније није био случај). Рестриктивне клаузуле и изузеци од споразума (заштитне мере) су сведене на најмању могућу меру (Стојић Карановић, 2008: 65).

СЕФТА 2006 укључује и више потпуно нових области, које не налазимо у старом споразуму. Ради се о поглављима о инвестицијама (поглавље 6Б), о питању транспарентности (члан 44), о техничким препрекама у трговини (IV поглавље), о санитарним и фитосанитарним мерама, као и о арбитражи као начину решавања евентуалних спорова између чланица. Може се приметити да споразум садржи директније референце на Уговор о ЕУ (нпр. у питањима конкуренције), као и на одредбе ГАТТ-а/СТО (нпр. у погледу разних техничких дефиниција, попут царина, санитарних мера, техничких препрека у трговини, државних монопола и државних предузећа). Разлог позивања на СТО се вероватно налази у чињеници да све чланице СЕФТА још увек нису постале чланице СТО, тако да је било неопходно да оне на неки начин директно преузму обавезе из СТО преко споразума СЕФТА. Помињање ЕУ се објашњава и припремама за постепено укључивање у ЕУ скоро свих чланица СЕФТА 2006 (уз изузетак Молдавије).

Посебно значајно је и регулисање тзв. правила о пореклу, којима се СЕФТА споразум директно доводи у везу са тзв. „паневропским“ правилом о пореклу, као и „евро-медитеранским“ правилом о пореклу (која постоје у „европским“ споразумима са земљама Централне и Источне Европе, односно са земљама Југоисточне Европе, као и у споразумима ЕУ са медитеранским земљама). У пракси, ово ће значити да се одређени индустријски производи могу израђивати у више од једне земље у региону

ЕФТА, СЕФТА и Медитерана. Другим речима, индиректно се подстичу инвестиције и индустријска сарадња у овим областима.

Може се у целини закључити да је СЕФТА 2006 знатно амбициознији и свеобухватнији аранжман него прва СЕФТА из 1992. године, јер не обухвата само питања трговине индустријских производа, него и трговину услугама, инвестиције, правила о конкуренцији (укључујући питање државних монопола), јавне (државне) набавке и питања интелектуалне својине. У теорији, овај обим регулисања међународне трговинске размене се назива „дубља интеграција“, али не и потпуна интеграција, јер нема стварања царинске уније (потпуног усклађивања царина) међу чланицама организације.

Када је реч о институционалним аспектима стварања СЕФТА 2006, може се навести да се Заједнички комитет СЕФТА 2006, који чине представници потписника, не разликује битније од сличног тела у првој СЕФТА. Ради се о међувладином органу који функционише на принципу консензуса. Заједнички комитет има ограничене надлежности у процесу доношења одлука, односно његова главна функција је да буде форум за размену информација и за консултације између земаља чланица. С друге стране, СЕФТА 2006 има и стални секретаријат, са седиштем у Бриселу, што није био случај са првом СЕФТА. Осим тога, веома важна разлика лежи и у чињеници да СЕФТА 2006 има механизам за решавање спорова, укључујући могућност покретања арбитражног поступка са обавезујућим одлукама по учеснице. Овај механизам представља у извесној мери „последњу генерацију“ трговинских споразума регионалног карактера, односно чини СЕФТА 2006 веома модерним институционалним системом.

СЕФТА 2006 је ступила на снагу 26. јула 2007. године (за Србију 24. 10. 2007.). Први самит СЕФТА земаља одржан је у Скопљу новембра исте 2007. године. Стални секретаријат СЕФТА је формиран 2008. године са седиштем у Бриселу (<http://www.cefta.int/>, сајт посећен 17.04.2014. године).

Главне карактеристике СЕФТА-е 2006 су (Истраживачки центар БиХ, 2007: 7):

1. успостављање зоне слободне трговине у Југоисточној Европи до 31. децембра 2010. године;
2. преузимање уговорених концесија из претходна 32 билатерална споразума;
3. уклањање царина на индустријске производе до 1. јануара 2009. године;

4. смањивање и постепено уклањање нецаринских баријера;
5. посебне царине за пољопривредне производе, како је утврђено у анексима споразума;
6. увођење нових области у споразум, као што су трговина услугама, инвестиције, интелектуална својина и јавне набавке, уз детаљније дефинисање подручја обухваћених претходним СЕФТА споразумом;
7. увођење могућности дијагоналне кумулације порекла производа;
8. нови механизми арбитраже итд.

1.4 Структура СЕФТА споразума

Текст споразума подељен је у седам поглавља, а база за израду били су оригинални СЕФТА уговор из 1992. године, споразуми о стабилизацији и придруживању земаља региона Европској унији, као и одредбе Споразума из Маракеша којим је основана Светска трговинска организација (Јововић, 2012: 23-25).

Поглавље I – „Опште обавезе“ које се односе на трговину свих врста робе састоји се из пет чланова од 2. до 6., који уређују базне царине, количиска ограничења, царине на извоз, царине на увоз и царинске дажбине. Чланом 3. се укидају сва количинска ограничења увоза и извоза као и мере истог дејства и забрањује се увођење нових. Чланом 4. укидају се све царине на извоз, мере истог дејства и извозне дажбине фискалне природе у трговини између страна у споразуму СЕФТА 2006. Чланом 5. забрањује се увођење нових царина на увоз мере истог дејства и фискалне дажбине, као и повећање оних које су већ примењене између страна у споразуму. Чланом 6. укидају се царине и све сличне дажбине које су у супротности са чланом VII Општег споразума о царинама и трговини 1994 (GATT).

Поглавље II – „Индустријски производи“ састоји се из два члана, чланови 7. и 8. Чланом 7. дефинишу се индустријски производи који потичу из земаља потписница споразума СЕФТА 2006. Чланом 8. предвиђено је укидање свих царина на увоз робе, свих мера истог дејства и свих увозних дажбина фискалне природе осим оних који подлежу билатералним концесијама у оквиру листе садржане у Анексу 2. споразума СЕФТА 2006. За производе са листе у Анексу 2 царине на увоз, све мере истог дејства и све увозне дажбине фискалне природе у трговини између страна предвиђено је постепено смањиване и укидање као у складу са одређеном динамиком

Поглавље III – „Пољопривредни производи“ састоји се из четири члана, од 9. до 12. Широм региона Југоисточне Европе пољопривреда игра веома важну улогу у друштву на вишеструк начин. Њен значај се огледа у конкретном доприносу стварању вредности друштва, учешћу у обиму спољнотрговинске размене, обиму ангажованости радне снаге, утицају на развој руралних области али и у аспектима изразито социјалног и политичког карактера.

Поглавље IV обухвата техничке препреке у трговини - Ово поглавље обрађује техничке препреке у трговини које се односе на техничке прописе, стандарде и поступке везане за оцену усаглашености. Предвиђена је примена Споразума о техничким препрекама у трговини Светске трговинске организације (СТО). Стране се обавезују да идентификују и укину непотребне постојеће техничке баријере у трговини, у смислу СТО Споразума о техничким баријерама у трговини. Заједнички комитет, или посебан поткомитет за питања техничких баријера у трговини, надгледаће процес укидања непотребних техничких баријера у трговини. Стране се обавезују да неће уводити нове непотребне техничке баријере трговини и да ће сарађивати како би олакшале и хармонизовале техничке прописе, стандарде и обавезне процедуре усаглашености са циљем укидања техничких баријера у трговини. Постоји обавеза информисања о било ком нацрту текста за нов технички пропис или стандард, најмање деведесет дана пре његовог усвајања осим у случају хитности. Уколико Страна преузима европски или међународни технички пропис или стандард, период информисања је тридесет дана. Стране се обавезују да ступе у преговоре за закључивање мултилатералних споразума о хармонизацији њихових техничких прописа и стандарда, и о међусобном признавању процедура за процену усаглашености у складу са релевантним одредбама СТО Споразума о техничким баријерама у трговини и другим међународним споразумима пре 31. децембра 2010. године. Уколико Страна сматра да је било која друга Страна усвојила или је у процесу усвајања мере која представља непотребну техничку баријеру у трговини, односно Страна ће извести Заједнички комитет или посебан поткомитет за питања техничких баријера у трговини одлучиће о активностима које треба предузети. (Закон о потврђивању Споразума о измени и приступању Споразуму о слободној трговини у Централној Европи-ЦЕФТА 2006, „Службени гласник РС Међународни уговори“, број 88/07).

Поглавље V ближе одређује неколико аспеката (Станић, 2011: 42):

1. Правила о пореклу и сарадња на пољу царинске администрације;
2. Обавезу фискалне недискриминације;

3. Општа изузећа;
4. Правила конкуренције;
5. Државну помоћ;
6. Антидампинг мере и увођење мера заштите.

Предвиђено да Стране поједноставе и олакшају царинске процедуре и смање, што је могуће више, формалности наметнуте у вези са трговином. Оне ће решити све проблеме који произађу из примене ових одредби у складу са процедуром која је утврђена Споразумом. Стране ће се суздржати од било које мере или праксе интерне фискалне природе којом се, било директно или индиректно, ствара дискриминација између производа пореклом из Страна и укинуће такве мере тамо где постоје. Споразум неће спречавати забране или ограничења увоза, извоза или роба у транзиту оправданих по основу јавног морала, јавне политике или јавне безбедности, заштите здравља и живота људи, животиња биљака, заштите националног блага, заштите интелектуалне својине и сл.

Поглавље VI обухвата:

1. Услуге;
2. Инвестиције;
3. Јавне набавке и
4. Заштиту интелектуалне својине

Познато је да се сарадња у домену инвестиција углавном регулише кроз билатералне споразуме. СЕФТА Споразум поред тога предвиђа да ће се створити и одржавати повољни и транспарентни услови за инвеститоре, да ће стране размењивати информације о законима и прописима у овој области, да ће свака страна осигурати праведан и једнак третман и пуну заштиту и сигурност инвеститора других Страна, без дискриминације уз примену националног третмана и система најповлашћеније нације. Свака страна је најкасније до 01. маја 2010. године, била дужна да обезбеди прогресивно и ефикасно отварање тржишта јавних набавки, тако да, у складу са свим одговарајућим законима, прописима, процедурама и праксом, роба, услуге и понуђачи услуга других страна имају обезбеђен третман који није мање повољан од третмана који имају домаћи производи, услуге и понуђачи. Стране ће обезбедити адекватну и ефикасну заштиту интелектуалне својине у складу са међународним стандардима и мултилатералним конвенцијама до 1.05.2014. године. Такође, стране ће, уколико већ нису, приступити конвенцијама наведеним у Анексу 7.

Поглавље VII уређује правила о спровођењу. Стране су се сложиле да оснују Заједнички комитет чији ће чланови бити представници свих страна у Споразуму, који ће надгледати и водити извршавање Споразума. Заједнички комитет ће имати стални секретаријат са седиштем у Бриселу. Заједнички комитет се састаје кад год је то потребно, а најмање једном годишње и делује по принципу консензуса. Спорови између страна који се не реше директним консултацијама у оквиру Заједничког комитета у року од 90 календарских дана, могу се решити арбитражом. Арбитражни суд ће решити спор у складу са одредбама Споразума и другим погодним правилима међународног права. Састав и рад Арбитражног суда регулисани су Анексом 9 Споразума. Питање или спор који се односе на решавање спорова у оквиру СТО, неће бити предмет арбитраже из члана 43. Споразума. (Закон о потврђивању Споразума о измени и приступању Споразуму о слободној трговини у Централној Европи-ЦЕФТА 2006, „Службени гласник РС Међународни уговори“, број 88/07).

1.5 Аналогија СЕФТА споразума са Светском трговинском организацијом и Европском унијом

1.5.1 Светска трговинска организација

Споразум СЕФТА 2006 у значајном броју одредби упућује на одговарајуће дефиниције, правила и процедуре Светске трговинске организације. Директно преузимање појединих одредби ове Организације било је неопходно, узимајући у обзир чињеницу да поједине потписнице СЕФТА 2006 нису чланице СТО. На овај начин је обезбеђено директно преузимање важећих међународних правила.

Као што видимо на примеру СЕФТА, у модерно доба основни правни облици уједначавања трговинске политике су међународни и вишестрани уговори којима се оснивају поједине међународне организације али и уговори и споразуми у оквиру њих. Крајњи циљ је остварење слободе трговине, отворених националних тржишта, и сталност услова привређивања, а тиме и максимирање економске ефикасности међународне трговине. Они су комплементарни националним изворима, јер се домаћим законодавством ствара општи правни оквир за правно уређење и регулисање међународних економских односа, па тиме и за коришћење међународних извора. Као првобитни уговорни облик мултилатерализације светске трговине се формално афирмише Општи споразум о царинама и трговини – GATT - *General Agreement on Tariffs and Trade* из 1947 године.

СТО је основана 1. јануара 1995. године. Преговори су окончани Уругвајском рундом 15.12.1993. године и министри су дали подршку оствареним резултатима потписивањем финалног акта на састанку у Маракешу, Мароко, априла 1994. године. Њихова жеља је била да ојачају светску привреду и да допринесу светском расту трговине, инвестиција, запослености и дохотка. СТО представља правно уобличавање резултата Уругвајске рунде и ранијег споразума о царинама и трговини (GATT). У чланство СТО је укључено 160 земаља-чланица и слободних царинских територија. У поређењу са GATT-ом, СТО обухвата много већи обим трговинских активности и политике. GATT се примењивао само на трговину робама, док СТО покрива и услуге и трговинске аспекте права интелектуалне својине. Седиште СТО је у Женеви, Швајцарска (Бјелић, 2002: 40).

Основна функција СТО је да установи општа правила трговине усмерена ка умањењу трговинских баријера и међусобној трговини земаља чланица. У том смислу државе које приступају овој организацији, односно потписнице споразума о формирању СТО –а и посебних споразума на којима се СТО заснива, у обавези су да прилагоде овим споразумима своју економску политику и одговарајуће прописе. Она је истовремено и форум за усклађивање трговинских политика чланица, односно мултилатерално преговарање. Такође, она је и орган за решавање спорова између земаља чланица у сфери спољне трговине.

Према Варги основне функције СТО су да: управља трговинским споразумима закљученим у оквиру СТО, представља форум за мултилатералне трговинске преговоре, решава трговинске неспоразуме, прати националне трговинске мере, пружа техничку помоћ земљама у развоју и сарађује са другим међународним организацијама.

СТО има 160 чланица, а 30 земаља-кандидата је у поступку преговора за пријем у чланство. Члан ове организације може да постане свака држава или засебна царинска територија која поседује пуну аутономију у вођењу своје спољнотрговинске политике као и осталих политика које су регулисане правилима СТО, а на основу услова који се, у вези са тим, договоре између ње и осталих чланица ове организације. Чланство у овој организацији обухвата и права и обавезе.

Предности које се стичу уласком у чланство су:

1. Да примена правила споразума СТО генерално пружа новој чланци могућност да прошири своје трговинске могућности и обезбеди себи приступ на тржиште других чланица;

2. Да мултилатерално договорене дисциплине, омогућавају сигурније и предвидљивије окружење и доносе већу сигурност у трговинским односима;
3. Да права која се стичу по основу СТО могу да уживају само њене чланице;
4. Да само земље чланице имају приступ механизму решавања спорова у оквиру СТО;
5. Да чланство омогућава да се кроз сукцесивне рунде мултилатералних трговинских преговора истакну сопствени трговински и шири економски интереси;
6. Да само отварање процеса преговора новог кандидата значи јасан сигнал страним инвеститорима да земља кандидат уводи трговинску политику засновану на предвидљивости, транспарентности, владавини права и имплементирању кроз заокружен инситуционални механизам.

Било која држава или засебна царинска територија, која аутономно води своју спољнотрговинску политику, може да постане чланица-да приступи СТО, под условом да све чланице СТО прихвате резултате преговора земље кандидата и чланица СТО. Процес приступања започиње након формирања Радне групе чланица СТО и одвија се кроз процес преговора.

Светска трговинска организација се, по правилу, сматра телом које се брине да се у земљама чланицама смањује царинска заштита и да се елиминишу нецаринске баријере. То је, наравно, тачно, али то није све. Светска трговинска организација у ствари инсистира на свеобухватној либерализацији трговине, што је много шири појам. Она подразумева да земља чланица у размени робе и услуга треба да се придржава читавог скупа принципа:

1. Смањење степена заштите;
2. Недискриминација (национални третман, статус најповлашћеније нације);
3. Транспарентност и
4. Јачање конкуренције.

Правни оквир СТО је креиран већим бројем правних инструмената, заснованих на принципима дерегулације, неолиберализације и мултилатерализма. У овом моменту на универзалном плану, општи оквир међународне трговине преваходно се заснива

на Уговору о оснивању СТО из 1994. године и другим, многобројним и правилима креираним у оквиру ње. Маракешки споразум о оснивању СТО утврђује делокруг рада организације, структуру и надлежност органа, њен правни положај однос Маракешког споразума са другим споразумима, као и однос СТО према другим организацијама (Варга, 2006: 15).

Формално, саставни део овог споразума представљају и други споразуми и аранжмани систематизовани у више документа, који заједно стварају модерни институционални оквир међународне трговине. То су Вишестрани споразуми о трговини робом, Општи споразум о трговини услугама (General Agreement on Trade in Services - GATS), Споразум о трговинским аспектима права интелектуалне својине Agreement on Trade – Related Aspects of Intellectual Property Rights - TRIPS), Споразум о условима за страна улагања који утичу на трговину *Trade Related Investment Measures - TRIMS*.

Правила СТО у области трговине робом садрже консолидована правила ГАТТ-а, формализована путем Мултилатералног споразума о трговини робом. Саставни део тог Анекса је Општи споразум о царинама и трговини из 1947. године, протоколи и допуне ГАТТ-а 1947, заједно са Маракешким протоколом и 12 посебних споразума о трговини са појединим врстама робе. Први пут, додуше у рудиментарном облику, њима се регулише и трговина пољопривредним производима и текстилом.

Најосетљивије подручје од свих релевантних области везаних за међународну трговину је подручје услуга. Спољнотрговинска размена услуга постаје све значајнији фактор у међународној трговини те стога расте и потреба њиховог детаљнијег регулисања и на међународном плану. Зато је у оквиру СТО усвојен систем правила која регулишу трговину услуга са тенденцијом да се процес либерализације у овом сектору убрза и њен обим прошири. У основи полазни став је да се правни режим услуга у спољнотрговинском промету заснује на истим принципима као и промет роба.

Последично, приступањем у СТО, земље чланице морају да либерализују свој сектор услуга и ускладе регулисање тог разноврсног и широког подручја с основним одредбама Општег споразума о трговини услугама, примењујући на стране даваоце услуга принцип најповлашћеније нације и национални третман. То ће резултирати повећањем конкуренције на националном тржишту. Надзор над применом Споразума о услугама има Савет за трговину услугама. Правилима СТО је направљен искорак у

правцу хармонизације других елемената конкурентности као што су права индустријске својине и страна улагања.

Питање права индустријске својине је било једно од битних питања Уругвајске рунде преговора у оквиру ГАТТ-а. Констатовано је да недовољна заштита права индустријске својине представља озбиљну препреку ширењу и развоју технологије, као битног елемента међународне трговине. Растући проблеми неовлашћене продукције све већег броја производа, пробудили су потребу и развили настојање, првенствено развијених земаља, да и на универзалном плану, подигну степен заштите ових права на виши ниво. Као резултат тих настојања је настао Споразум о трговинским аспектима права индустријске својине. Он је усмерен на обезбеђење адекватних стандарда и принципа и у њиховом коришћењу. Овим споразумом се предвиђа примена клаузуле највећег повлашћења на сва права, погодности и имунитета који државе стекну у погледу заштите индустријске својине. Утврђени су високи стандарди у погледу њиховог коришћења као и правила у погледу контроле робе са кривотвореним ознакама. Посебна пажња је посвећена питању обезбеђења ефикасне правне обавезности на поштовање установљених норми, како на међународном тако и на националном плану, као и обезбеђење делотворних инструмената њихове правне заштите. У том контексту посебну улогу добија посебно формиран орган - Савет за трговинске аспекте права индустријске својине. Ипак, без обзира на овакав приступ, у овој области је и даље могуће очекивати највише практичних проблема у погледу примене и спровођења наведених правила СТО-е. Наведени споразуми су универзални и обавезујући за све земље чланице Светске трговинске организације. Осим ових, постоје и посебни споразуми којима се регулише трговина појединим робама, као и поједини аспекти трговине као на пример јавне набавке, али они нису обавезни за све, већ само за земље које су их посебно прихватиле (Царић и сар., 2007: 38).

1.5.2 Европска унија

Циљ држава Западног Балкана је чланство у ЕУ. Отуда, није случајно да у појединим одредбама СЕФТА споразума постоји директно повезивање на одговарајућа правила ЕУ. Спољна трговина је најмасовнији и најразвијенији облик економске сарадње једне земље са иностранством. Снажење спољне трговине, као и веза између савремених економских система је глобалан, растући тренд, већи од стопе раста производње. За државе Западног Балкана обнављање сарадње у трговинским токовима, ближе регионално повезивање може представљати страницу нове историје у региону и уједно заједнички пут према будућем чланству у ЕУ.

Традиционално трговина је најважнији интеграциони канал светске производње. У међународној привреди, не тако давно, испољена је појава која је довела до тога да је трговина робе и услуга постала најважнији израз економске интеграције. Од краја Другог светског рата међународна трговина је широм света подстакла економске интеграције. Исто тако, у раздобљу последње три деценије на светској равни, стопа раста међународне трговине знатно је премашивала стопу раста производње.

Европска унија (ЕУ) је највеће светско тржиште. Поменута констатација важи како за трговину унутар ЕУ, међусобна робна размена - интра-трговина, тако и у робној размени са светом - спољна (екстра) трговина. Европска економска заједница настала је као царинска унија. Заједничка царинска тарифа држава чланица представља једну од битних институционалних компоненти. Римски уговор (1957) о оснивању Европске економске заједнице, који је обухватао шест земаља: 3 земље Бенелукса, Италију, Француску и Немачку предвиђао је напуштање националних царинских тарифа и хармонизацију спољних тарифа које су на крају раздобља примене и прилагођавања (1958-1968) износиле 16,8%. Исто тако, било је предвиђено усклађивање економских политика поменутих земаља, што је истовремено имало за последицу постепени развој јединствених спољноекономских односа, првенствено спољнотрговинских односа са земљама изван Заједнице.

Прво проширење Уније остварено је 1973. године. На девет земаља Заједницу су повећале Данска, Ирска и Велика Британија. Приступило се елиминацији царинских тарифа између три новопримљене земље и шест ранијих чланица (оснивача) Заједнице и хармонизовању спољних царина према трећим земљама. Друго проширење је остварено 1981. године када је Грчка примљена у Заједницу. Одређено је раздобље прилагођавања (1981-1985) у коме су укинуте царине између Грчке и 9 чланица Заједнице и хармонизоване спољне царине. Године 1986. дошло је до трећег проширења Заједнице када су у чланство примљене Шпанија и Португалија, тако да је организација нарасла на 12 земаља чланица. Укидање царина између Заједнице и новопримљених земаља као и хармонизација спољних царина обављена је у раздобљу 1986-1995. године. Када су у 1995. години примљене Аустрија, Финска и Шведска, четвртим проширивањем, број земаља чланица Заједнице попео се на 15. Учешће у тржишту подразумевало је тренутно прилагођавање и усклађивање спољних царина. Пето проширење ЕУ остварено је у мају 2004. године када је примљено осам источноевропских земаља: Пољска, Мађарска, Чешка Република, Словачка, Словенија, три балтичке земље (Летонија, Литванија и Естонија), као и Малта и Кипар. Тиме се

постојећи број земаља чланица ЕУ попео на 25. Следи улазак Бугарске и Румуније и, најзад, Хрватске.

Током неколико деценија, рађено је на институционалном јачању Заједнице. Почело је 1951. године када је образована Европска заједница за угљ и челик која је тада била оригинална по својим наднационалним особинама, јер је уместо држава чланица одлуке доносила Висока власт. Међутим, поред политичких били су важни и економски интереси земаља чланица којима је погодновало проширивање националних тржишта. Године 1957. у Риму поменуте земље чланице образовале су две нове европске заједнице. Основане су Европска заједница за атомску енергију (Евро-атом) и Европска економска заједница. Године 1965. спојене су све три заједнице у Европску економску заједницу. Остале су правно раздвојене, али су имале исте најважније органе (Парламент, Савет министара, Комисија, Суд правде).

Године 1979. образован је Европски монетарни систем који је касније после закључења Уговора у Мастрихту (1991/1992) еволуирао у Европску монетарну унију у оквиру које је крајем века створена монетарна унија с јединственом валутом. "Бела књига" је донета 1985. године. У њој су биле мере и инструменти о потреби организације унутрашњег тржишта земаља чланица с роком до 1992. године. Године 1987. у оквиру "Јединственог европског акта" значајније је измењен низ одредби Римског уговора о оснивању Европске економске заједнице. Крајем 1991. и почетком 1992. године у Мастрихту је закључен Уговор о образовању Европске уније. Документ представља ново поглавље у даљем развоју Уније. Као резултат двогодишњих преговора, 1997. године усаглашен је Уговор из Амстердама који представља ревизију и нову реформу Уговора о Европској унији и обухвата проширење Заједнице на земље централне и источне Европе. Уговор из Амстердама садржи мере и инструменте о заједничкој спољној политици и безбедности, затим сарадње по питању унутрашњих послова, правосуђа, органа ЕУ и образовања, као и принципе променљиве сарадње - Европа с више брзина.

Извори права ЕУ могу се поделити на: примарне (основне), секундарне (изведене) и остале. У основне (примарне) изворе комунитарног права спадају примарно и секундарно (изведено) право. У примарно право спадају пре свега Оснивачки уговори, али и протоколи и анекси Оснивачких уговора, и уговори којима се врши ревизија оснивачких уговора, који имају једнаку правну снагу као и сами Оснивачки уговори. У Оснивачке уговоре спадају Уговор о оснивању Европске заједнице за угљ и челик из 1951. године, Уговор о оснивању Европске заједнице за

атомску енергију и Уговор о оснивању Европске економске заједнице, оба из 1957. године. Исто тако, у Оснивачке уговоре спада и Уговор о оснивању Европске уније из 1992. године. Ови уговори се усвајају на међувладиним конференцијама држава чланица, а њихово ступање на снагу следи након ратификације уговора од стране свих држава чланица. Примарним изворима комунитарног права припадају Уговор о ЕУ (Treaty on European Union) и Уговор о функционисању ЕУ (Treaty on the Functioning of European Union – TFEU, “The Treaty of Lisbon”). Ови уговори су саставни делови Лисабонског уговора. Лисабонски уговор је заменио дотадашње оснивачке уговоре, потписан је 13. децембра 2007. године у Лисабону. Службени назив Уговора је „Уговор о изменама и допунама Уговора о стварању Европске економске заједнице (ЕЕЗ) (Римски уговор)“, а назива се још и Реформски уговор. После ратификације у свим земљама чланицама, Уговор је ступио на снагу 1. децембра 2009. године (Ћирић, 2010: 374-380).

Према Ћирићу, Уговор о ЕУ (Treaty on European Union) првенствено садржи норме уставно-политичког карактера и има подједнако правно дејство као и Уговор о функционисању ЕУ (Treaty on the Functioning of European Union – TFEU, “The Treaty of Lisbon”). Нормама „TFEU“ успоставља се јединствен привредни простор ЕУ и предвиђа да Унија има искључиву надлежност у областима: 1) царинске уније, 2) конкуренције на унутрашњем тржишту, 3) монетарне политике у земљама Евроzone, 4) заједничке трговинске политике (чл. 3). Такође се предвиђа забрана примене царинских дажбина међу државама-чланицама, уз истовремено успостављање опште царинске тарифе у односима са трећим државама (чл. 28, 30, и 31.), као и забрана количинских ограничења у трговини, односно увозу и извозу између држава-чланица (чл. 34. и 35.) (Ћирић, 2012: 165-169).

Либерализацију коју су спроводиле ГАТТ, а касније и СТО, такође има важну улогу у трговинским токовима и у расту робне размене унутар ЕУ. Ако смањење царина има признату улогу, онда је то и успех ГАТТ и СТО, јер значајно учествују у ширењу робне размене. С обзиром да су европске интеграције (ЕУ и ЕФТА) допринеле елиминацији међусобних царина и значајно допринеле расту интра-трговине међу земљама чланицама, онда је евидентно да је јединствено тржиште ЕУ-а у великој мери надахнуто начелима и праксом ГАТТ-а. (Јовановић, 2005: 67-68).

1.6 Значај СЕФТА споразума за државе Западног Балкана

Регион Југоисточне Европе (ЈИЕ), који се често назива и Балкан, обухвата следећих девет земаља: Албанију, Босну и Херцеговину, Бугарску, Грчку, Македонију, Румунију, Србију (укључујући Косово и Метохију), Хрватску и Црну Гору. Условно речено, унутар региона ЈИЕ постоји подела на Источни и Западни Балкан, при чему Источни Балкан обухвата Румунију и Бугарску, а Западни Балкан републике бивше СФРЈ осим Словеније, а укључујући Албанију. Такође, мали део Турске се налази на Балканском полуострву, али она није укључена у ову интеграцију. Са друге стране, ЕУ у контексту европских интеграција овом региону прикључује и Молдавију која је де facto земља Источне Европе и чланица је Заједнице независних држава. Након отпочињања процеса транзиције земље региона су приступиле реформама привредног и ширег друштвеног система. Иако се често оцењује да ове земље у реформском смислу заостају за земљама Централне Европе, које су 2004. године приступиле ЕУ, може се рећи да у последњих неколико година оне постижу значајне економске резултате. Уласком у Европску унију 1. јануара 2007. године, Румунија и Бугарска су престале бити чланице СЕФТА-е.

Држава	Приступила СЕФТИ	Изашла из СЕФТЕ
Пољска	1994	2004
Мађарска	1994	2004
Чехословачка Чешка Словачка	1994	2004
Словенија	1996	2004
Румунија	1997	2007
Бугарска	1999	2007
Хрватска	2003	2013
Македонија	2006	—
Босна и Херцеговина	2007	—
Молдавија	2007	—
Србија	2007	—
Црна Гора	2007	—
Албанија	2007	—

Косово (УНМИК)	2007	—
----------------	------	---

Извор: (2007). Економска и политичка сарадња у Југоисточној Европи СЕФТА 2006. Сарајево: Истраживачки центар Босне и Херцеговине, стр. 6.

Постоји неколико мотива због којих је пожељно економско повезивање земаља Југоисточне Европе. Напре, један од основних економских, па и политичких приоритета ових земаља јесте прикључење ЕУ. ЕУ је данас најзначајнија економска интеграција на свету која је превалила дуг пут од најнижег облика интеграције – Европске заједнице за угаљ и челик до економске уније, од само шест до 28 земаља чланица.

Искуство од више од пола века је показало да су земље које су се постепено прикључивале ЕУ имале велике користи од тога. С тим у вези, износи се само неколико запажања: (1) један од аргумената који објашњава привредно чудо Републике Ирске у последњих пар деценија јесте и приступ великом тржишту ЕУ, које је уз институционалне и привредне реформе и значајна средства из фондова ЕУ, допринело да се данас са великим респектом говори о “келтском тигру”; (2) чињеница је да су земље попут Шпаније, Португалије и Грчке значајан импулс привредном развоју добиле захваљујући прикључењу ЕУ; (3) искуства најновијих чланица ЕУ показују да је улазак у ову економску интеграцију убрзао њихов економски просперитет, (4) користи од ЕУ имају и најразвијеније земље ове интеграције по различитим основама – веће тржиште, јефтине радна снага, итд. Дакле, ова искустава су само неки примери који указују да постоје значајне користи које су земље чланице имале и још увек имају од прикључења ЕУ.

На бази претходно изнетог је јасно да, поучени искуством других земаља, земље ЈИЕ као своје основно опредељење истичу прикључење ЕУ. Основне користи које се могу очекивати од европских интеграција су оличене у приступу ширем тржишту, приливу страних директних инвестиција, помоћи у институционалним и економским реформама, приступу фондовима ЕУ и, што је свакако најбитније, прихватању система вредности који је дуго година изграђиван у ЕУ. Међутим, у друштвено-политичком, правно-институционалном и економском смислу, земље региона заостају за чланицама ЕУ. Другим речима, ове земље нису ни формално ни суштински спремне за улазак у ЕУ, односно не испуњавају копенхагеншке услове у погледу (1) владавине права, изградње демократских институција и заштите људских и мањинских права; (2)

изградње тржишне привреде и јачању конкурентности својих предузећа; и (3) прихватању правне тековине ЕУ (Јововић и сар., 2005: 28).

Као једно од решења за превазилажење проблема је истакнуто формирање зоне слободне трговине у региону ЈИЕ у прелазном периоду до момента прикључења ЕУ. Ово је, према Илићу, јако важно из два разлога:

1. стварање зоне слободне трговине би био својеврстан тест који би показао да ли су земље региона постигле друштвено-политичку зрелост за европско интегрисање. Другим речима, стварање ове интеграције је смерница која треба да покаже да ли су земље способне за виши облик интеграције каква је ЕУ или не; и
2. у економском смислу, стварање зоне слободне трговине је начин да се појача конкурентност привреда земаља, што је нека врста генералне пробе за тржишну утакмицу са предузећима из земаља ЕУ (други копенхагеншки критеријум) (Илић, 2006: 16).

Дакле, један од основних разлога за стварање зоне слободне трговине је прикључење ЕУ. Други битан разлог (делимично садржан у првом) је да зона слободне трговине пружа велике могућности за развој привреда земаља чланица интеграције. Отварање привреде ка иностранству пружа прилике за повећање извоза и спољне трговине уопште, привлачење страних директних инвестиција и по основу тога повећање запослености, што све резултира у остварењу значајних стопа раста БДП-а и расту животног стандарда грађана ових држава. Трећи разлог за стварање зоне слободне трговине је политичке природе. Наиме, односе између великог броја држава региона прожимају политички проблеми. Стварање зоне слободне трговине и изражен нагласак ка привредним односима могао би у средњем року утицати и на побољшање политичких односа што је од значаја за стабилност целокупног региона, па и шире.

Уколико се успостави ефикасна зона слободне трговине, главна корист од ње ће бити улазак у ЕУ. Импресиван сценарио који су оствариле земље Централне Европе, садашње чланице ЕУ, тешко је остварив због неколико фактора. Најпре, констелација снага се значајно променила од тог периода. Ово се пре свега односи на ЕУ, која је сада знатно затворенија за пријем нових чланова. Даље, земље Централне Европе нису биле толико оптерећене политичким проблемима као што је то случај са земљама ЈИЕ. Уз то, према многим анализама централноевропске земље су имале значајније кораке у

реформама који су их у релативно кратком року приближиле развијеним тржишним привредама.

Све наведено не мора нужно да значи немогућност, бар приближног, остварења сценарија централноевропских земаља. Наравно, ово је могуће уз улагање великог напора од стране свих земаља. Пре свега, потребна је воља за решавање нагомиланих политичких проблема (заборавити на ратовање и изолацију), а снаге усредсредити на привредну сарадњу.

Постоје велике шансе за развој трговине између земаља у региону, и то пре свега, између земаља бивше СФРЈ, чему у прилог иду следећи разлози:

1. значајно тржиште;
2. раст привреда региона;
3. историјска привредна повезаност између република бивше СФРЈ;
4. препознатљивост робних марки;
5. културолошка сличност која постоји између народа региона.

Према неким ауторима многи страни инвеститори су заинтересовани за оснивање својих предузећа у земљама близу великог тржишта ЕУ, на територији где су операциони и транспортни трошкови нижи. Регион ЈИЕ управо испуњава ове услове што је још један аргумент који иде у прилог значајним ефектима које зона слободне трговине може произвести (Бјелић, 2005: 38).

Позитивни ефекти се огледају у томе да је реално очекивати пад одређених цена услед повећане конкуренције. Ипак, овај ефекат је неизвесан док је извеснији раст понуде квалитетнијих производа и, у неким делатностима где је страна конкуренција доста јака, угрожавање пословања домаћих предузећа. Ово долази до изражаја ако се зна чињеница да су привреде земаља региона у структурном смислу доста сличне, тако да је врло вероватно да ће доћи до раста размене сличних производа (интраиндустријска трговина). Као што је већ истакнуто, политички ефекти су битан, ограничавајући фактор расту привредне сарадње региона. Па ипак, са извесношћу се може рећи да постоји и реакција у супротном смеру. Наиме, искуство других земаља је показало да већа економска сарадња може утицати на нормализовање политичких односа између земаља региона (примери Немачке и Француске са једне, и Аргентине и Бразила са друге стране, су објашњени у првом делу рада). Реално је да се, бар делом, сличан сценарио може поновити и у случају земаља ЈИЕ. Уколико државе на време

схвате значај привредне сарадње и њима дају предност у односу на политичке проблеме, онда се може говорити о великом напретку (Граховац, Јаковљевић, 2012: 175).

У овом контексту је важно поставити питање да ли би привредна сарадња била побољшана и без успостављања зоне слободне трговине? Из ове временске перспективе је јако тешко са великом сигурношћу дати одговор на постављено питање. Свакако до опоравка сарадње би засигурно дошло и без успостављање слободне трговине. Међутим, реално је очекивати да ће слободна трговина додатно допринети успостављању дубље привредне сарадње у региону. Два су основна разлога за то. Први је економске природе које интеграција сама по себи доноси (укидање царинских и нецаринских баријера слободној трговини, већа привредна размена, потенцијално веће стране директне инвестиције, итд.). Други важан фактор је политичке природе и тиче се повећања безбедности. Тешко бреме историјског наслеђа у овом региону ствара озбиљне препреке успостављању економске сарадње. Међутим, успостављање зоне слободне трговине дало би значајан допринос даљем јачању политичке и безбедносне сарадње што би дало додатни замајац економском просперитету региона. Наравно, исправно је очекивати да би до побољшања сарадње између земаља региона дошло и без успостављања зоне слободне трговине и то по основу раста домаће тражње као и услед очекиваног раста производног потенцијала привреда региона (временом ће доћи до јачања привреда услед већих инвестиција).

2 Значај СЕФТА споразума за Републику Србију

2.1 Приступање Републике Србије зони слободне трговине и ратификација СЕФТА споразума

Половином јануара 2001. године, министри земаља Југоисточне Европе (Албаније, Босне и Херцеговине, Бугарске, Румуније, Хрватске, Македоније, Југославије (Србије и Црне Горе) и Молдавије) су, на састанку у Женеви, договорили да се приступи припремама и потписивању Меморандума о разумевању, којим ће се регулисати питања либерализације и олакшавања трговине међу земљама Региона. Меморандум о разумевању о либерализацији и олакшавању трговине (Меморандум) је потписан 27. јуна 2001. године у Бриселу. Потписнице Меморандума су се обавезале да ће до краја 2002. године закључити билатералне уговоре о слободној трговини, којима ће се за најмање 90 посто роба омогућити слободан проток без икаквих царинских ограничења. На овај начин је требало формирати тржиште од 70 милиона становника. С обзиром на различитост у нивоу развијености предвиђена је могућност асиметричног приступа у корист мање развијених земаља са периодом прилагођавања од шест година (Голубовић, 2008: 107).

На основу Меморандума у Региону су закључена 32 билатерална уговора о слободној трговини. У оквиру активности Пакта за стабилност, министри земаља Западног Балкана су на састанку у Риму (13. новембра 2003. године) усвојили Министарску изјаву којом траже од Радне групе Пакта за стабилност за либерализацију трговине “да препоруче на који начин је најбоље хармонизовати билатералне уговоре о слободној трговини, како би се побољшала транспарентност мреже билатералних уговора о слободној трговини и њена ефикасна администрација”.

У циљу повећања транспарентности, поштовања правила међународног трговинског система, посебно Светске трговинске организације (WTO), продубљивања успостављених трговинских односа између земаља региона, привлачења директних страних улагања, те на тај начин стварања услова за повећање запослености, економског просперитета и политичке стабилности, министри земаља Региона су у Софији, 10. јуна 2005. године усвојили Заједничку изјаву којом су се земље Југоисточне Европе обавезале да ће започети са припремним радњама на изради јединственог уговора о слободној трговини.

Радној групи Пакта стабилности за Југоисточну Европу за либерализацију трговине и трговинске олакшице дат је мандат да осмисли како заменити постојећу мрежу билатералних уговора једним уговором о слободној трговини за цели регион Западног Балкана, по узору на СЕФТА-у. На основу тога, у оквиру ове Радне групе вођени су начелни разговори о Основним принципима и смерницама замене билатералних уговора јединственим уговором, као и припреми илустративног нацрта текста будућег јединственог уговора о слободној трговини. Текстови су сукцесивно ревидирани након дискусија на састанцима Групе у Кишињеву, 4. маја 2005. године, Анталији 29-30. септембра 2005. године, Лондону 5-6. децембра 2005. године и Берлину 14-15. фебруара 2006. године, као и накнадним консултацијама.

У Букурешту су, 6. априла 2006. године, премијери земаља ЈИЕ усвојили Заједничку изјаву којом су, између осталог, дали налог надлежним министрима да закључе споразум, истовремено осигуравајући приступање СЕФТА-и. У Заједничкој изјави премијера ЈИЕ каже се да споразум треба модернизирати и побољшати СЕФТА-у кроз:

1. Постојеће билатералне трговинске концесије које су утврђене у постојећим уговорима о слободној трговини између Страна, те настојање да се оне прошире тамо где је то могуће;
2. Укључење хармонизованих одредби о питањима модерне трговинске политике као што су правила конкуренције и државна помоћ, јавне набавке и заштита интелектуалног власништва, трговина услугама и усклађивање законодавства у релевантним питањима која се односе на трговину, у пуној усклађености са правилима и процедурама Светске трговинске организације;
3. Укључење јасних и ефикасних процедура за решавање спорова и механизам за побољшање поштовања од свих Страна како споразума тако и WTO правила, укључујући оне стране које још нису чланице WTO-а;
4. Олакшавање постепене успоставе зоне ЕУ – земље Западног Балкана дијагоналне кумулације порекла, као што је предвиђено у Комуникацији Европске комисије од 27. јануара 2006. године;
5. Осигурање одговарајућег оквира за управљање Споразумом и ревизију његовог ефикасног провођења (Јововић, 2012: 22-25).

Битно је нагласити да је цели процес снажно подржала Европска комисија. Европска перспектива земаља Западног Балкана је потврђена и у Изјави из Солуна у јуну 2003. године. Ово посебно у светлу чињенице да је Европска унија потврдила намеру да постепено успостави зону дијагоналне кумулације порекла између ЕУ и земаља Западног Балкана. Европска комисија је, такође, својим документом од 27.1.2006. године, под називом “Западни Балкан на путу ка Европској унији: јачање стабилности и подстицање напретка”, подржала што брже закључење регионалног Споразума о слободној трговини и с тим у вези пружила је саветодавну и техничку помоћ.

Након четири рунде преговора, одржаних у Бриселу у јуну, јулу, септембру и октобру 2006. године, дошло се до текста Споразума, који је потписан 19.12.2006. године у Букурешту. Имајући у виду да су нове земље/територије приступиле СЕФТА-и, те да је стари текст измењен и допуњен, структура новог Споразума је релативно сложена. Зато, прво имамо Споразум о измени и приступању Централноевропском споразуму о слободној трговини. Овај Споразум се састоји од свега четири члана и односи се на договор уговорних страна да прихватајући Анекс Споразуму о измени и приступању Централноевропском споразуму о слободној трговини приступају Централно европском Споразуму о слободној трговини. Потписнице споразума су: Република Албанија, Босна и Херцеговина, Република Бугарска, Република Хрватска, Република Македонија, Република Молдавија, Република Црна Гора, Румунија, Република Србија и Мисија привремене управе Уједињених нација на Косову, у име Косова, у складу са Резолуцијом 1244 Савеза безбедности Уједињених нација. Споразум СЕФТА 2006 ступио је на снагу половином 2007, и то: 26. јула 2007. за Албанију, Косово, Македонију, Молдавију и Црну Гору и 22. августа 2007. за Хрватску. Босна и Херцеговина ратификовала је споразум 6. септембра, а Србија 24. септембра 2007. године.

2.2 Нова трговинска питања: услуге, улагања-инвестиције, јавне набавке, заштита интелектуалне својине

СЕФТА 2006 у споразум постепено уводи услуге, инвестиције, интелектуалну својину и јавне набавке. Ове ставке су преузете из Светске трговинске организације и имају за циљ да омогуће приступ региона овој организацији. Чланице СЕФТЕ ће постепено отворити тржиште услуга у контексту европских интеграција (члан 27). Поред тога ће створити, одржавати и промовисати повољне услове за инвестиције

других страна (чланови 31-33). Јавне набавке ће бити транспарентне и добављачи других земаља ће се третирати једнако као и домаћи (члан 35). Чланице СЕФТЕ ће одобрити и осигурати адекватну и ефикасну заштиту права интелектуалног власништва (патенте, жигове, индустријске дизајне и сл.) у складу са међународним прописима (члан 37-39).

У погледу саме садржине споразума веома је битно истаћи да су уведене области трговине које нису раније биле обухваћене билатералним споразумима:

1. Трговина услугама за коју се предвиђа у почетној фази постизање транспарентности регулативе у региону, а затим и постепена либерализација;
2. Страна улагања (инвестиције) – на основу већ закључених билатералних споразума о подстицању и заштити инвестиција, СЕФТА промовише креирање стабилних, транспарентних и повољнијих услова за инвеститоре;
3. Јавне набавке - предвиђено је прогресивно и ефективно отварање тржишта јавних набавки уз поштовање принципа најповлашћеније нације и националног третмана
4. Заштита интелектуалне својине (Тодоровић, 2011: 43).

2.2.1 Услуге

Споразум СЕФТА 2006 у делу поглавља који се односи на услуге обухвата чланове 26 до 29 и утврђује дефиниције, циљеве, електронску трговину и развојну клаузулу. Промет услуга се дефинише у складу да чланом I и, по потреби, чланом XXVIII Општег споразума СТО о промету услуга (GATS). Споразумом је, чланом 29. - Развојна клаузула, такорећи „припремљен терен“ за тренутак када Стране одлуче да иду у процес преговора о међусобној либерализацији услуга, а да ће обавезе преузете таквим преговорима бити утврђене у распоредима који ће чинити саставни део Споразума (Министарство вањске трговине и економских односа Босне и Херцеговине, 2007: 51).

Општи споразум о трговини услугама (General Agreement on Trade in Services — GATS) је први мултилатерални споразум којим се одређују оквир и правила која ће се примењивати у области трговине услугама. Настао је са жељом да се успостави

„мултилатерални оквир принципа и правила за трговину услугама са циљем експанзије ове трговине под условима транспарентности и прогресивне либерализације, и као средство за поспешивање привредног раста свих трговинских партнера и развоја земаља у развоју. (Поповић Петровић, 2007:385)

Поповић Петровићева истиче да Светска трговинска организација под термином услуга обухвата велику групу недељивих и хетерогених производа и активности, као што су: транспорт, телекомуникације, компјутерске и информатичке услуге, грађевинарство, финансијске услуге, осигурање, хотелијерство, здравство и образовање, професионална, маркетиншка и остала пословна подршка, управљање, туризам, рекреација и спорт (Поповић Петровић, 2007:385).

2.2.2 Улагања-инвестиције

Одредбе о инвестицијама у СЕФТА Споразуму налазе се у Поглављу VI (чланови 30. до 33, са припадајућим Анексом б). Правилно разумевање одредаба о инвестицијама подразумева њихово интегрално разматрање заједно са концизним и правилним разумевањем текстова споразума из Анекса б, те закона и прописа који регулишу ову област, како домаћим, тако и међународним, укључујући и макар делмична знања о превенцији, решавању спорова и правилима арбитраже.

Поглавље VI - Део В обухвата четири члана, од 30 до 33, и утврђује: обухват примене, циљеве, третман инвестиција и развојну клаузулу.

СЕФТА Споразум поред тога предвиђа да ће се створити и одржавати повољни и транспарентни услови за инвеститоре, да ће стране размењивати информације о законима и прописима у овој области, да ће свака страна осигурати праведан и једнак третман и пуну заштиту и сигурност инвеститора других Страна, без дискриминације уз примену националног третмана најповлашћеније нације. Такође је Чланом 33 предвиђено да ће се радити на координацији политика инвестирања у оквиру СЕФТА и олакшању услова инвестирања (Министарство вањске трговине и економских односа Босне и Херцеговине, 2007: 52-53).

2.2.3 *Јавне набавке*

Део Поглавља који уређује питања јавних набавки обухвата чланове 34 до 36. Ово питање опет, из специфичног угла гледања, има и специфичан значај. Разлике међу Потписницама у смислу постојања одговарајућих институција, прописа али и примене су значајне. Овде се морало наћи „средње решење“, које са једне стране не би обвезивао „напредне“ Стране да праве кораке уназад, а са друге стране не би захтевало од других Страна да практично преко ноћи усвоје прописе и успоставе функционалне институције. Практично, ово питање је посебно важно јер је познато колико чести и новчано вредни могу бити послови из области јавних набавки. Према расположивим информацијама, предузећа из држава чланица СЕФТА су врло заинтересоване да се боре за доделу уговора о јавним набавкама у другим земљама, али првенствено на просторима земаља у региону.

У овој области је било потребно уредити најмање две ствари: транспарентност поступака јавних набавки, без дискриминација, на начелима слободне и реалне конкуренције, те постепено отварање тржишта јавних набавки Страна, тако да добављачи других Страна не добију третман мање повољан од оног који се одобрава домаћим понуђачима роба, услуга и радова. Врло конкретно, у првом случају се ради о недискриминацији по MFN (третман најповлашћеније нације) темељу, тј. истом третману добављача других СЕФТА Страна. Ова обвеза постоји од дана ступања на снагу СЕФТА Споразума. У другом случају се ради о Националном третману, тј. недискриминацији страних у односу на домаће понуђаче. С обзиром на специфичност садржану управо у другом случају, предвиђено је поступно отварање до 1. маја 2010. године.

Трећи члан којим се уређује област јавних набавки, као и у другим новим трговинским областима, је Развојна клаузула. Њоме се првенствено предвиђају редовне ревизије у напретку Страна у отварању њихових тржишта јавних набавки, те је утврђен и први рок (не касније од 1. маја 2008. године) када ће Стране унутар Заједничког одбора размотрити примену транспарентности и недискриминације на MFN темељу. На темељу ових „ревизија“ ће се пратити и напредак у смислу осигуравања Националног третмана садржаног у претходно цитираним одредбама. Коначно, овај члан садржи и одредбу према којој ће Страна из Споразума, као и код права интелектуалног власништва, у случају да некој трећој страни понуди предности веће од оних договорених СЕФТА споразумом, понудити адекватне могућности другим

СЕФТА Странама да ступе у преговоре с циљем проширења ових предности и на њих, али на реципрочном темељу (Министарство вањске трговине и економских односа Босне и Херцеговине, 2007: 52-53).

Чланом 86. став 1. до 4. Закона о јавним набавкама Републике Србије ("Сл. гласник РС", бр. 124/2012) предвиђена је обавеза наручиоца давања предности домаћим понуђачима и добрима. Међутим, истим чланом је предвиђен изузетак од предности из става 1. до 4. у поступцима јавних набавки у којима учествују понуђачи из држава потписница СЕФТА 2006 споразума. У случају да у поступку јавне набавке учествују понуђачи из држава потписница СЕФТА 2006 споразума, односно да домаћи понуђач нуде добра која су пореклом из државе потписнице СЕФТА 2006 споразума, примењиваће се одредбе овог Споразума.

Дакле, предност дата домаћим понуђачима, односно понудама понуђача који нуде добра домаћег порекла у поступцима јавних набавки, дата чланом 86. Закона о јавним набавкама Републике Србије ("Сл. гласник РС", бр. 124/2012), а ближе уређена подзаконским актом донетим за његово извршавање (Правилник о начину доказивања испуњености услова да су понуђена добра домаћег порекла „Службени гласник РС“, број 124/2012), дерогирана је одредбама СЕФТА 2006 споразума, сходно одредбама тог споразума почев од 1. маја 2010. године (Закон о јавним набавкама, "Сл. гласник РС", бр. 124/2012).

2.2.4 Заштита интелектуалне својине

Одредбе о заштити интелектуалне својине, међу новим питањима, можда највише делују „неопипљиво“. Међутим, имајући у виду кретања у свету, као и чињеницу да ни сами нисмо свесни колико заштићених права интелектуалног својине користимо у свакодневном животу (компјутерски програми, књиге, носачи звука, и сл.), ова област тек добија на значају у самом региону.

Важност заштите права интелектуалне својине из перспективе СЕФТА Споразума је најмање двојака. С једне стране интерес привреде да њихова права буду адекватно заштићена, како на домаћем тако и на тржиштима Потписница, а с друге интерес самог региона да у циљу повећања привлачности за улагања (домаћа и страна) осигура „комплетан пакет“, тј. уреди све области које се директно или индиректно тичу пословања.

Одредбе овог дела обухватају чланове 37 до 39. Споразума и уређују: обим и дефиниције, циљеве и развојну клаузулу.

Стране ће обезбедити адекватну и ефикасну заштиту интелектуалне својине у складу са међународним стандардима и мултилатералним конвенцијама до 1. 05. 2014. године. Стране ће, уколико већ нису, приступити конвенцијама наведеним у Анексу 7 и примењивати их према Члану 39 (Министарство вањске трговине и економских односа Босне и Херцеговине, 2007: 54-55).

2.3 Правила порекла

Систем преференцијалних правила о пореклу робе који производима у међусобној трговини омогућава повлашћени третман приликом увоза у земље/територије чланице СЕФТА споразума, базиран је на одредбама анекса 4 – Протокол о дефиницији појма „Производи са пореклом” и методама административне сарадње (у даљем тексту Протокол). Ово су такозвана „паневропска правила о пореклу” која се примењују у европској унији, као и у земљама које се налазе у процесу приступања Европској унији, а које је Република Србија пренела и у своје законодавство. Јединствена дефиниција правила о пореклу и правилан начин њихове примене услов су за одвијање преференцијалне трговине, као и за примену правила о кумулацији порекла робе.

У складу са општим условима за стицање порекла, производима са пореклом из Србије или неке од страна уговорница, сматрају се потпуно добијени производи или довољно обрађени или прерађени производи. Поред општих услова за стицање порекла производ може стећи порекло и применом кумулације порекла робе. Појам „потпуно добијени производи“ подразумева све природне ресурсе: животиње, биљке или минерале који се налазе изнад или испод тла, унутар територијалних вода или у атмосфери земље стране уговорнице, као и производе добијене од њих. Термин “потпуно добијени” не подразумева потпуно искључење увозних компоненти. На пример, када су у питању биљни производи „убрани или пожњевени у страни уговорници” не искључује се могућност да су ти производи добијени од увозног семена.

Као резултат међународне поделе рада и примене нових технологија, велики део робе која је предмет међународне трговине може садржати материјале пореклом из више од једне земље. Такви производи се не могу сматрати производима потпуно

добитим у Србији или у некој од страна уговорница. У оваквим случајевима, да би производ стекао преференцијално порекло, неопходно је да прође обраду или низ обрада у току процеса његове производње (довољна обрада или прерада).

Обрада или прерада, неопходна за стицање статуса производа са пореклом, предвиђена је Листом обраде или прераде коју је неопходно извршити на материјалима без порекла да би крајњи производ могао да стекне статус производа са пореклом (Прилог II Протокола). Правила из листе означавају, за све производе обухваћене Споразумом, обраду или прераду која се мора обавити на материјалима без порекла који се користе у изради, и примењују се само у односу на такве материјале. Из тога следи да ако се производ, који је стекао порекло испуњењем услова наведених у листи, користи као материјал за израду неког другог производа, тада се на њега не односе услови примењиви на производ у који се он уграђује, те се не узимају у обзир материјали без порекла који су евентуално коришћени у његовој изради.

Према Станићевој, за сваки производ сврстан применом Хармонизованог система на нивоу четири цифре, листа садржи неколико група правила, као што су:

1. Правило промене тарифног броја. Овим правилом предвиђено је да се довољном обрадом или прерадом сматра она у којој се крајњи (добити) производ сврстава у тарифни број на нивоу четири цифре који је различит од тарифног броја у који се сврставају материјали без порекла употребљени у његовој производњи;
2. Процентно правило. Процентно правило се базира на утврђивању процентуалног учешћа употребљених материјала без порекла садржаних у крајњем производу, и рачуна се у односу на цену готовог производа франко фабрика и царинску вредност употребљених материјала без порекла;
3. Комбинација правила тарифног броја и процентног правила. Ово правило је веома често и предвиђа да производ стиче преференцијално порекло ако се сврстава у тарифни број који је различит од тарифног броја у који се сврставају употребљени материјали без порекла и ако употребљени материјали без порекла не прелазе одређену процентуалну вредност рачунато у односу на цену производа франко фабрика;
4. Правило производње. Ово правило захтева услове стицања статуса производа са пореклом применом строго установљеног процеса производње, производње од строго одређених материјала, или употребом материјала у утврђеном степену производње (Станић, 2011: 42).

СЕФТА споразумом је по први пут српским привредницима пружена могућност коришћења дијагоналне кумулације порекла робе. Пре ступања на снагу СЕФТА Споразума Србија је у оквиру билатералних споразума о слободној трговини примењивала само билатералну кумулацију (кумулација порекла робе између две стране). Могућност примене дијагоналне кумулације порекла робе доноси бројне предности: лакши преференцијални третман производа приликом увоза у земље партнере са којима је могућа кумулација, то подстиче трговину између ових земаља, подстиче развој прекограничне заједничке производње, повећава извозни и инвестициони капацитет и раст технолошке опремљености и конкурентности. Резултат су нижи трошкови пословања и јефтинији и конкурентнији производ. Одредбе о дијагоналној кумулацији порекла садржане су у члану 3 (СЕФТА кумулација порекла) и 4 (Кумулација порекла у оквиру процеса стабилизације и придруживања) Протокола.

Уопштено говорећи, према овом правилу развијеном од стране Европске уније, дијагонална кумулација порекла робе је могућа између земаља које међусобно примењују споразуме о слободној трговини под условом да сами споразуми то предвиђају. Ово значи да производи, који су стекли статус производа са пореклом у некој од страна уговорница, могу бити коришћени у изради производа са пореклом из стране уговорнице извознице, без негативног утицаја на преференцијални статус финалног производа. Другим речима, приликом разматрања да ли је финални производ испунио услове за стицање порекла, ови производи се третирају као производи домаћег порекла. У случају кумулације, обрада или прерада спроведена у било којој од страна уговорница „на производу са пореклом” не мора представљати „довољну обраду или прераду” из листе обраде и прераде да би финалном производу донела статус производа са пореклом земље у којој је извршена обрада или прерада, али мора бити већа од недовољних поступака обраде или прераде („минимални поступци”). Уколико то није случај, добијени производ сматраће се производом са пореклом оне стране уговорнице чији материјал са пореклом, коришћен у производњи у страни уговорници, учествује са највећом вредношћу. Такође, производи пореклом из једне стране уговорнице, који у другој страни уговорници нису били предмет никакве обраде или прераде, задржавају своје порекло уколико се извозе у неку од страна уговорница. Дијагонална кумулација порекла робе примењује се између три или више земаља које имају међусобне споразуме и примењују идентична правила о пореклу (Станић, 2011: 49).

2.4 Систем надзора и контроле

Према Тирићу, главни орган CEFTA споразума је Заједнички комитет кога чине високи званичници држава чланица. Чланови су министри задужени за трговину, док УНМИК/Косово представља одговарајући УНМИК делегат. Задатак Заједничког комитета је да надзире и управља спровођењем Споразума. Састаје се најмање једном годишње на територији Стране која председава, изузев ако Стране не одлуче другачије. Одлуке у оквиру Заједничког комитета се доносе консензусом. По систему ротације, на позицији државе која председава Заједничким комитетом, ротација се врши сваких годину дана. Помоћ комитету пружа стални секретаријат са седиштем у Бриселу. Поред Заједничког комитета, CEFTA има и одговарајуће поткомитете за поједине области:

1. **Поткомитет за пољопривреду** има задатак да подстиче трговину пољопривредним производима у региону и да осигура да заштита биља, животиња, сигурности хране и осталих мера које се примењују у пољопривреди неоправдано не ограничавају трговину. Чланови Поткомитета су виши државни чиновници из министарства одговорних за пољопривреду и/или из надлежних администрација одговорних за ова питања. Поткомитет се састаје најмање једном годишње, и подноси извештај о раду Заједничком комитету;
2. **Поткомитет за царине и правила о пореклу** има задатак да поједностави и олакша царинске процедуре и формалности које се примењују на трговину. Посебно, он додатно убрзава примену заједничких правила о пореклу у свим странама у складу са чланом 14. Споразума о измени и приступању Споразуму о слободној трговини у Централној Европи, CEFTA 2006. Чланови поткомитета су директори царина и виши државни чиновници одговорни за ова питања. Поткомитет се састаје најмање једном годишње, и подноси извештај о раду Заједничком комитету. председавајући Поткомитетом у 2009. години је била Србија;
3. **Поткомитет за техничке и нецаринске баријере** у трговини има задатак да препознаје, ревидира и предлаже мере за уклањање техничких баријера у трговини и нецаринских препрека међу потписницима. Чланови Поткомитета су виши државни чиновници задужени за рад на овим питањима у релевантним администрацијама. Помоћници министара задужени за трговину састају се једном годишње након одржавања састанака три поткомитета. Основни циљ састанка помоћника министара је сагледавање напретка у имплементацији CEFTA споразума и

дефинисање основних питања о којима ће бити разговарано на састанку Заједничког комитета. Састанку помоћника министара претходи експертски састанак;

4. **Секретаријат СЕФТА** пружа административну и техничку подршку Заједничком комитету, надгледа примену Споразума, пружа и ажурира информације. Секретаријат је техничко тело формирано у складу са СЕФТА споразумом са седиштем у Бриселу. Секретаријат је почео са радом септембра 2008. године. Основни циљ Секретаријата је да пружи техничку и административну подршку Заједничком комитету, поткомитетима, као и свим експертским групама или другим телима основаним од стране Заједничког комитета (Ћирић, 2011: 37).

2.5 Значај СЕФТА споразума за Републику Србију

Као модеран и либералан споразум о слободној трговини, који покрива више од 90% међусобне робне размене у региону, СЕФТА 2006 подстиче даљи раст размене и конкурентности, јер омогућује економију обима, смањење трошкова производње, повећање ефикасности, продуктивност и специјализацију. Ово је посебно значајно за Србију, имајући у виду да размена са потписницама СЕФТА обухвата 32% српског извоза и 12% увоза из света. При томе, регион нове СЕФТА је једини регион са којим Србија има традиционални трговински суфицит. Осим укидања царина, остале мере из новог споразума (укидање нецаринских баријера, питање стандарда, фитосанитарни прописи, и др.), такође олакшавају трговину и раст размене.

Посебно је битно за Србију да мултилатерални СЕФТА споразум омогућава лакшу прекограничну производњу, захваљујући, могућности кумулације порекла производа, који би могли заједнички да се производе у више земаља (лакши бесцарински третман у случају извоза у ЕУ или у земље ЕФТА). СЕФТА споразум такође представља позитиван сигнал и побољшан оквир за узајамна улагања, као и за улагања из других региона. Споразум омогућава лакши приступ на тржиште од око 24 милиона становника укључујући Србију. Као што смо видели, посебан део споразума регулише инвестиције (гаранција најповлашћенијег третмана), као и либерализацију јавних набавки, што су сектори са највећом економском перспективом. Повећан прилив инвестиција ће обезбедити модернизацију производње, примену нових технологија

знања, савременог маркетинга и менаџмента, повећање квалитета производа и услуга, а тиме извоза у земље региона, итд.

СЕФТА 2006 такође омогућава лакши процес интеграције у ЕУ, која је закључење овог споразума истакла као један од приоритета своје регионалне политике на Балкану. Слободна трговина у региону је чак један од предуслова даље интеграције у ЕУ. Делови СЕФТА 2006 који се директно инспиришу члановима уговора о ЕУ (конкуренција, државне субвенције и монополи, јавне набавке, и сл.) такође имају ефекат на припрему земаља региона за улазак у Унију.

У пракси, већ су се јавили и одређени проблеми у функционисању споразума. На пример, БиХ је дуго наставила да примењује тзв. заштитне мере за неке пољопривредне и прехрамбене производе према Хрватској и Србији, што је у супротности са одредбама споразума. Учешће УНМИК–Косова је од 2008. године, тј. од момента проглашења независности Косова, било извор сталних техничких и политичких проблема (нпр. начин коришћења царинских потврда, и слично).

Ипак, у целини, СЕФТА споразум ствара услове за равномернији развој целог региона Западног Балкана, јачање сарадње и солидарности, усклађивање политика развоја, побољшање инфраструктуре и побољшање опште слике региона према иностранству. Он такође пружа подстицај модернијим и стабилнијим условима регулисања трговине у региону, укључујући и такозване нове области. Споразум регулише односе у духу правила СТО, као и других међународних правила која се односе на индустријску својину, конкуренцију, услуге, јавне набавке, као и на арбитражу (у случају спорова).

Крајњи резултат свих ових позитивних кретања које омогућује СЕФТА споразум би требало да се огледа у порасту конкурентности производње и трговине услугама, расту извоза у целини (па тиме и запослености), односно, у крајњем виду, у порасту стандарда становништва.

Када се ради о политичким аспектима споразума, занимљиво је запазити да је назив „Централна Европа“ у речи СЕФТА задржан, иако се географски ради о чланицама из Југоисточне Европе (тј. Балкана). Без намере да превише нагласимо овај аспект у једном секторском споразуму о трговини, ипак се може закључити да се на нивоу високе политике питању (географског) идентитета понекад даје врло високо место.

СЕФТА регион је веома значајан за Србију, јер СЕФТА чланице представљају другог најзначајнијег трговинског партнера Србије, одмах после земаља ЕУ. Након формирања СЕФТА подаци показују да трговина са СЕФТА партнерима представља око 17% од укупне трговине Србије са светом. При томе, извоз у СЕФТА чланице просечно је износио око 33% укупног извоза Србије у свет, док је увоз из СЕФТА представљао око 8% укупног увоза Србије из света. Од 2006. године укупна робна размена Србије са регионом бележи константан раст који је износио око 50% годишње. Изузетак је 2009. година, када је размена пала за око 20% (увоз за 22,3%, а извоз за 18,9%) као последица економске кризе у свету, а која се одразила и на трговину у региону. У првих 10 месеци 2010. године делимични опоравак наше, а и светске привреде, условио је раст наше укупне размене са СЕФТА чланицама за 13,5%, увоза за 18,8% и извоза за 11,4% у поређењу са истим периодом у 2009. години.

Традиционално најзначајније СЕФТА чланице за српски извоз су Црна Гора, Босна и Херцеговина и Македонија. Тако на пример у 2009. години у десет првих српских извозних дестинација у свету налазе се: Босна и Херцеговина на првом месту, Црна Гора на трећем, Македонија на шестом и Хрватска на десетом месту. У првих десет месеци 2010. године, СЕФТА партнери донекле губе значај у извозу тако да је Босна и Херцеговина на другом месту као извозно одредиште у свету, Црна Гора на четвртм, Македонија на шестом и Хрватска на једанаестом месту.

У погледу увоза генерално најзначајнија је Босна и Херцеговина, а прате је Хрватска и Македонија. Тако на пример у 2009. години међу земљама из којих је Србија највише увозила јавља се Босна и Херцеговина на десетом месту и Хрватска на једанаестом. У првих десет месеци 2010. године, Босна и Херцеговина се попела на осмо место у свету по пореклу увоза, а Хрватска је пала на тринаесто место. Србија има свеукупни позитивни трговински биланс са СЕФТА чланицама и високи трговински суфцит који се повећава из године у годину. Од укупне трговине са СЕФТА чланицама, око 75% чине индустријски производи, а преостали део се односи на пољопривредне производе. Удео индустријских производа у српском извозу је 66%, а у увозу 77%. Најзначајнији извозни производи су електрична енергија, производи од гвожђа, пиво, шећер и лекови, док се на увозној страни такође налази електрична енергија, кокс и дрво (Тодоровић, 2011: 19).

Сумарно, предности се могу представити на следећи начин:

2.5.1 Подстицај расту робне размене у региону

- а) Као модеран и либералан споразум о слободној трговини, који покрива више од 90% међусобне робне размене у региону, СЕФТА споразум ће подстаћи даљи раст размене и конкурентности производа (омогућује економију обима, смењење трошкова производње, повећање ефикасности, продуктивност и специјализацију производње);
- б) Ово је посебно значајно за Србију, имајући у виду да размена са земљама потписницама СЕФТА обухвата 32% нашег извоза и 12% нашег увоза са светом. При томе, регион ЈИЕ је једини регион са којим Србија стално има трговински суфицит;
- в) Осим укидања царина, СЕФТА садржи мере које треба да омогуће лакшу трговину, односно укидање нецаринских баријера (сарадња у питањима техничких препрека у трговини (ТБТ), стандарда, санитарних и фитосанитарних мера (СПС), сарадња царинских и других пограничних органа у циљу олакшавања административне процедуре).

2.5.2 Подстицај јачању регионалне привредне кооперације, посебно извоза према ЕУ (кумуляција правила о пореклу)

Мултилатерални СЕФТА споразум омогућава лакшу прекограничну заједничку производњу, захваљујући примени протокола о пореклу, односно “кумуляцији порекла” робе, која се заједнички производи у више земаља СЕФТА. Овим ће се омогућити лакши бесцарински третман производа у извозу, како у ЕУ и у регион, тако (у будућности) и у ЕФТА земље и др.

2.5.3 Подстицај страним улагањима (одредбе о инвестицијама и слично)

СЕФТА споразум представља позитиван сигнал и побољшан оквир за узајамна улагања, као и улагања из иностранства: Споразум пружа могућност лакшег приступа тржишту од око 24 милиона становника (без Хрватске). Посебан део споразума регулише стране инвестиције (гаранције најповољнијег третмана), као и либерализацију јавних набавки. Повећан прилив инвестиција обезбеђује модернизацију производње, примену нових технологија, знања, савременог маркетинга и менаџмента, повећања квалитета производа и услуга, а тиме извоза у земље региона и шире.

2.5.4 Подстицај процесу интеграције у ЕУ (усклађивање са правом ЕУ)

- а) ЕУ је подржала и истакла као један од приоритета своје регионалне политике на Западном Балкану закључење СЕФТА. Осим тога, слободна трговина у региону – јединствени споразум се помиње као један од услова у нацрту споразума о стабилизацији и придруживању између РС и ЕУ.
- б) Више делова СЕФТА споразума су директније повезани са применом правила ЕУ, посебно у погледу права конкуренције, државних субвенција и сл.

2.5.5 Подстицај модернијим и стабилним условима регулисања трговине у региону, укључујући и нове области

- а) СЕФТА споразумом се предвиђа стриктно поштовање правила СТО, као и подршка уласку у СТО за оне земље које још нису чланице СТО (Србија, БиХ).
- б) СЕФТА предвиђа систем политичког и правног регулисања трговинских спорова (заједнички комитет, медијација, арбитража).
- в) СЕФТА обухвата правила која се односе на поштовање заштите индустријске својине, конкуренције, либерализацију услуга (на дужи рок), јавних набавки.

2.5.6 Споразум ствара услове за равномернији развој региона, јачање солидарности, усклађивање политика развоја, побољшање инфраструктуре, стварање повољног имица.

2.5.7 Крајњи резултат свих ових позитивних кретања у оквиру региона које омогућује СЕФТА Споразум је у расту конкурентности производа и услуга, расту извоза, тиме запослености, што све резултира у порасту стандарда људи у Србији и региону у целини.

2.6 Република Србија преко СЕФТА споразума до Европске уније и Светске трговинске организације

Значајна укљученост ЕУ у сам процес преговарања СЕФТА огледа се већ у Преамбули споразума, где се истиче да споразум доприноси интеграционим процесима његових чланица према ЕУ. Истовремено и у појединим одредбама споразума постоји директно повезивање на одговарајућа правила ЕУ, на пример код питања конкуренције, усаглашавања техничке регулативе са стандардима ЕУ и др. Генерално, учешћем у СЕФТА подстиче се процес интеграције у ЕУ кроз усаглашавање регулативе са правним тековинама ЕУ, за шта је најбољи доказ то што су све претходне чланице СЕФТА већ постале чланице Уније. Споразум такође у многим одредбама упућује на одговарајуће дефиниције, правила и процедуре Светске трговинске организације. Директно преузимање појединих одредби ове Организације је било неопходно будући да неке СЕФТА чланице нису чланице СТО, чиме се обезбедило директно преузимање важећих међународних правила.

Сви аутори који долазе из држава Западног Балкана, а који пишу на теме везане за регионалну сарадњу, потврђују да је евентуално чланство у ЕУ најважнији циљ ових земаља. Европске интеграције подстакле су процес сарадње у региону и с њим иду руку под руку, што не представља изненађење. Могуће чланство у ЕУ представљало је одлучујући мотив у напорима држава централноисточне европе да развију стабилност, демократију и економске реформе током деведесетих година XX века. На тај начин ЕУ је доказала да, својом привлачном снагом и примером пријема у чланство земаља централноисточне европе, може бити „ослонац“ за политичку и економску транзицију (Judah, 2006: 18).

Сама ЕУ је изграђена на темељима регионалне сарадње. Европа какву знамо данас конструисана је на остацима Европе после Другог светског рата, који умногоме подсећају на земље Западног Балкана у 2000. години. Из те ситуације она је успела да пронађе пут опоравка и успостављања мира управо кроз регионалну сарадњу и економску интеграцију. Такође, избор економске интеграције као основе за успостављање трајног мира и опоравка није био случајан. Велике етничке разлике, као и неповерење које је уследило после рата били су веома слични ситуацији у којој су се нашле државе Западног Балкана после 2000. године. Економска интеграција је довела до трансформације бивших непријатеља у будуће пословне партнере, формирајући однос заснован на заједничким интересима и профиту. Тиме је смањен „конфликтни потенцијал“, који је иначе лако изградити у одсуству економских и персоналних веза.

Једна од главних идеја европске интеграције била је онемогућавање било каквог будућег рата, пошто ниједна страна у могућем конфликту неће моћи од њега профитирати. Лако предвидљиви економски губици, који би настали у случају рата, пре свега због ометања трговине и путева производње интегрисане европске економије, учинили су избијање таквог рата незамисливим. Поред тога, хоризонтална/функционална интеграција сектора економије чланица ЕУ довела је до изградње свакодневне блиске повезаности индустрија и експерата различитих земаља, чиме се смањила могућност за раст националистичких и ксенофобичних идеја и сентимената.

Економска интеграција кроз СЕФТА у 2006. години није била једини механизам дизајниран да оствари претходно споменути циљ, али је била и најважнији елемент иницијативе коју је покренула ЕУ како би помогла региону да стане на своје ноге. Са друге стране, пошто знамо да ће земље региона напустити СЕФТА са придруживањем ЕУ, ову зону слободне трговине не треба посматрати као самој себи крајњи циљ, већ само као један од степеника ка чланству у ЕУ. Ова урођена слабост умањује снагу СЕФТА да оствари јачи ефекат на политичку стабилизацију региона, у односу на ефекат који су оствариле Европска заједница за угљ и челик и Европска економска заједница током педесетих и шездесетих година прошлог века.

Иако ЕУ често подвлачи комплементаран карактер регионалне сарадње и европских интеграција, чињеница је да је ЕУ примарно увела концепт јачања регионалне сарадње као средство прекидања циклуса насиља у региону. Важан део овог процеса је била промоција поруке „регионална сарадња се исплати“. Међутим, проблем настаје уколико државе чланице очекују неку другу врсту резултата од регионалне сарадње. Циљ држава Западног Балкана је чланство у ЕУ, док представници ЕУ наглашавају позитивне карактеристике саме сарадње, постајући прилично нејасни око временског оквира интеграција, посебно након економске кризе 2008. године. Због тога би било погрешно схватати постојећи консензус о регионалној сарадњи здраво за готово. Уместо званичне жеље ЕУ да интегрише регион и уместо да се земље региона праве да искрено сарађују, било би много мудрије прилагодити се постојећем консензусу о стварним потребама региона, с једне стране, и реалној ситуацији о томе шта је ЕУ спремна и вољна да понуди, с друге стране. Праву слику о томе куда идемо добили би увођењем низа „додатних“ и „допунских“ корака у процесу европских интеграција који доприносе разумевању напретка у региону, а који би истовремено омогућили ЕУ да консолидује консензус који подржава проширење.

Србија је ушла у транзиционе процесе крајем 2000. године са теретом из деведесетих година: економским санкцијама које су се рефлектовале као искључење из мултилатералног трговинског система, пропуштањем шансе да се буде оснивач Светске трговинске организације 1995. године, немогућношћу укључивања у процес придруживања Европској унији, кашњењем у закључивању преференцијалних трговинских споразума уз заосталу привреду после више година економске и политичке изолације и физичко уништење током бомбардовања 1999. године. Након формирања демократске власти Србија прихвата и започиње реинтеграцију у међународне политичке и економске институције у оквиру којих је прихватила обавезе различите природе и нивоа.

Укључивање у мултилатерални трговински оквир оличен у Светској трговинској организацији препознат је као спољноекономски приоритет. Иако инициран 2001. године, процес приступања СТО, прво СР Југославије, а потом Србије и Црне Горе (СЦГ), није суштински могао да се одвија. Непостојање заједничког тржишта унутар СРЈ тј. СЦГ, односно заједничке спољнотрговинске политике и јединствене царинске службе и тарифе СЦГ, дуго су представљали непремостив проблем за процес заједничког уласка у чланство Светске трговинске организације. Након што је Европска унија у октобру 2004. године одобрила политику “двоструког колосека” према СЦГ, Србија и Црна Гора су посебно кренуле ка чланству у СТО, што је формализовано 15. фебруара 2005. године.

Србија је 7. децембра 2004. године поднела захтев за приступање Светској трговинској организацији (СТО) као самостална царинска територија. Меморандум о спољнотрговинском режиму достављен је Секретаријату СТО у марту 2005. године који је потом дистрибуиран чланицама СТО. Стандардна пракса је да чланице СТО траже додатне информације у вези са садржином Меморандума у форми питања на које је земља-кандидат обавезна да одговори, односно достави тумачења и разјашњења у зависности од карактера питања. РС је одговорила на две рунде питања, чиме је испуњен предуслов за одржавање састанака Радне групе за приступање СТО. До сада је одржано 12 састанака РГ (први састанак РГ одржан је 7. октобра 2005. године, а последњи; 29. марта 2012. године у Женеви). Процес приступања је ушао у завршну фазу, при чему је неопходно завршити билатералне преговоре са појединим чланицама СТО, као и окончати законодавне активности у земљи. Основне предности чланства у СТО су: могућност приступа тржишту других земаља под повољним и предвидивим условима, важан сигнал страним инвеститорима о стабилности економског система

чиме се смањује фактор ризика за потенцијалне улагаче, подстицање конкурентности домаћих предузећа и изградња тржишне привреде, наставак реформи привредног законодавства и даљи развој јавне управе, смањење притиска које на спољнотрговинску политику врше интересне групе, дугорочни економски развој и др. (www.mfa.gov.rs, сајт посећен дана 28.05.2014. године)

Изазови процеса учлањења Републике Србије у Светску трговинску организацију додатно су оптерећени процесима укључивања Србије у мултилатералне, регионалне и билатералне трговинске токове, који се одвијају паралелно. Преузимање свеобухватних обавеза отварања тржишта за робе и услуге на међународном плану у моменту спровођења структурних реформи у земљи, додатно смањују маневарски простор за креаторе економске политике. Та чињеница, уз комплексност самих правила и процедура СТО, процес приступања чини посебно оптерећујућим и дуготрајним.

Значај СЕФТА генерално, а и посебно за Србију се такође мора посматрати у контексту европске перспективе Србије. Сам Споразум о стабилизацији и придруживању експлицитно је предвиђао унапређење регионалне сарадње у контексту очувања регионалног мира и стабилности са акцентом на закључивање посебних споразума са земљама укљученим у процес стабилизације и придруживања са ЕУ. Такође, Споразум о стабилизацији и придруживању је стварао обавезу закључивања одговарајућег споразума о слободној трговини са Турском, што је Србија и урадила. Ако се узме у обзир чињеница да ЕУ и даље учествује у финансирању дела буџета СЕФТА, као и њена улога приликом формирања самог споразума СЕФТА, уз константно мање или више формално праћење свих активности у СЕФТА, јасно је да су регионалне активности у СЕФТА недвосмислено повезане са укључивањем свих СЕФТА страна (осим Молдавије) у ЕУ (Тодоровић, 2011: 14).

Европска унија није имала само улогу у процесу либерализације трговине у земљама Југоисточне европе, већ је та улога била и јесте много садржајнија. Наиме, ЕУ обезбеђује правни, регулаторни и институционални правац за креаторе политике у чланицама СЕФТА. Истовремено успоставља механизме за праћење договорених обавеза, не дозвољавајући реверзибилне процесе што је неопходно за стабилност трговинских реформи.

Сви горе поменути процеси либерализације трговине, које је спроводила Србија у претходној декади, су неодвојиво повезани са општим трендовима у свету и са јасно прокламованим циљем Србије да постане чланица ЕУ. У тим процесима чланство и

активно учешће у СЕФТА има доминантну улогу јер је овај споразум препознат као „предворје“ за ЕУ у домену трговине и ширих економских односа. У постојећој ери међународних интеграционих процеса, јачање регионалне сарадње ће омогућити не само привлачење значајнијег обима страних инвестиција у регион, већ ће послати и јасан сигнал међународној заједници, пре свега ЕУ, да је спољнотрговински систем у земљи спреман за шире интеграционе процесе.

ЗАКЉУЧАК

Споразум о слободној трговини у Централној Европи (Central European Free Trade Agreement) је трговински споразум закључен између Албаније, Босне и Херцеговине, Македоније, Молдавије, Србије, УНМИК-а у име Косова и Метохије у складу са Резолуцијом 1244 Савета безбедности Уједињених нација, и Црне Горе. Финансијски и привредни токови и комуникације неспорно доприносе да се ниједна делатност не може затворити у границе једне државе. Интегративни процеси се све више развијају међу државама потписницама СЕФТА споразума. Заједнички циљ свих држава чланица СЕФТЕ је бржи економски развој и приступање Европској унији. Потписници СЕФТА споразума договорили су се да своје односе усклађују по правилима Светске трговинске организације и директивама Европске уније.

Један од начина борбе против глобалне кризе треба да буде већа и боља економска сарадња у Региону, односно развој регионалне економије. У новонасталим условима са економском кризом, очекује се да СЕФТА споразум, који је заменио и унапредио раније билатералне споразуме, има повољан утицај на пословну климу и резултира интензивнијом робном разменом. Регион СЕФТА, са око 24 милиона становника, значајан је за све земље за трговинску и ширу економску сарадњу. Посебан проблем у спровођењу СЕФТА споразума, односно слободне трговине, представљају разне врсте нецаринских баријера. Утврђена су четири главна приоритета у даљој примени СЕФТА, који су потврђени и од стране СЕФТА Секретаријата: потенцијално отварање преговора о либерализацији у области услуга; стварање једнаких услова за инвестиције; отварање тржишта јавних набавки; постизање конкурентности и усаглашене трговинске либерализације. Традиционална сарадња земаља у Региону, као и имплементација СЕФТА споразума ствара основу за већу робну размену и успостављање виших форми економске сарадње. Активан рад на унапређењу економског развоја, повећању извоза и страних директних инвестиција, јачању конкурентности привреда, приватног предузетништва и унапређењу привреда Региона као респектабилне инвестиционе дестинације, треба да буду стратешки циљеви свих привредних комора потписница СЕФТА споразума.

Земље Западног Балкана као своје основно опредељење истичу прикључење ЕУ. Основне користи које се могу очекивати од европских интеграција су оличене у приступу ширем тржишту, приливу страних директних инвестиција, помоћи у институционалним и економским реформама, приступу фондовима ЕУ и, што је

свакако најбитније, прихватању система вредности који је дуго година изграђиван у ЕУ. Стварање зоне слободне трговине је својеврстан тест који би показао да ли су земље региона постигле друштвено-политичку зрелост за европско интегрисање. Другим речима, стварање ове интеграције је смерница која треба да покаже да ли су земље способне за виши облик интеграције каква је ЕУ или не. У економском смислу, стварање зоне слободне трговине је начин да се појача конкурентност привреда земаља, што је нека врста генералне пробе за тржишну утакмицу са предузећима из земаља ЕУ (други копенхагеншки критеријум-економски критеријум). Економска интеграција кроз СЕФТА у 2006. години није била једини механизам дизајниран да оствари претходно споменути циљ, али је била и најважнији елемент иницијативе коју је покренула ЕУ како би помогла региону да стане на своје ноге. Са друге стране, пошто знамо да ће земље региона напустити СЕФТА са придруживањем ЕУ, ову зону слободне трговине не треба посматрати као самој себи крајњи циљ, већ само као један од степеника ка чланству у ЕУ.

Приоритетни циљ Републике Србије у оквирима СЕФТА споразума, поред тежње да постане члан СТО, требало би да буде и аспирација ка пуноправном чланству у Европској Унији. Приступањем у чланство СТО земље се, практично, одричу једног степена националног суверенитета. Користи од усаглашавања правних регулатива за земље потписнице СЕФТА споразума углавном зависе од њихове привредно - извозне структуре и степена либерализације аката у кључним секторима компатибилним са одредбама СТО. Споразумом је предвиђена обавеза трансформације царина и нецаринских мера заштите путем тзв. тарификације - израчунавањем просечних селективних односа домаћих и светских (увозних) цена пољопривредних производа у референтном периоду. Како би опстала у условима превелике светске понуде пољопривредних производа умерене зоне, која се заснива на високој директној и индиректној заштити, Србија би требало да води активну политику подстицаја домаће пољопривредне производње, извоза и увозне заштите домаће производње у складу са условима и правилима светског тржишта, СТО и Европске Уније, у оквирима СЕФТА споразума.

Посебно је битно за Србију да мултилатерални СЕФТА споразум омогућава лакшу прекограничну производњу, захваљујући, како смо већ навели, могућности кумулације порекла производа, који би могли заједнички да се производе у више земаља. СЕФТА споразум такође представља позитиван сигнал и побољшан оквир за узајамна улагања, као и за улагања из других региона. СЕФТА споразум ствара услове

за равномернији развој целог региона Западног Балкана, јачање сарадње и солидарности, усклађивање политика развоја, побољшање инфраструктуре и побољшање опште слике региона према иностранству. Он такође пружа подстицај модернијим и стабилнијим условима регулисања трговине у региону, укључујући и такозване нове области. Споразум регулише односе у духу правила СТО, као и других међународних правила која се односе на индустријску својину, конкуренцију, услуге, јавне набавке, као и на арбитражу (у случају спорова). Крајњи резултат свих ових позитивних кретања које омогућује СЕФТА споразум би требало да се огледа у порасту конкурентности производње и трговине услугама, расту извоза у целини (па тиме и запослености), односно, у крајњем виду, у порасту стандарда становништва.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алендар, Б. (1999). СЕФТА и Европска унија. *Међународни проблеми*.
2. Бјелић, П. (2002). *Светска трговинска организација*. Београд: Прометеј.
3. Бјелић, П. (2003). *Економика међународних односа*. Београд: Прометеј.
4. Bjelić, P. (2005). *Trade Policy of the European Union as a Factor of Regional Trade Integration in Southeast Europe*. Discussion Paper 36, The Center for the Study of Global Governance.
5. Carreau, D., Juillard, P., Flory, T. (1980). *Droit International Economique*. Paris: Pedone.
6. Царић, С и сар. (2007). *Међународно пословно право*. Нови Сад: Привредна академија.
7. Ћирић, А. Љ. (2010). *Међународно трговинско право, општи део*. Ниш: Правни факултет.
8. Ћирић, А. Љ. (2012). *Међународно трговинско право, општи део*. Ниш: Правни факултет.
9. Ћирић, А. Љ. (2011). Зоне слободне трговине као облици међународних трговинских интеграција. *Правна ријеч* бр. 29, Бања Лука, 23-41.
10. Голубовић, С. (2008). Улога Централноевропске зоне слободне трговине (СЕФТА) у придруживању земаља Западног Балкана Европској унији, у: Милорад Божић (ур.) *Балкан у процесу евроинтеграције: концепције развоја и социјалне импликације*. Ниш: Филозофски факултет, 99-109.
11. Граховац, Д., Јаковљевић, Ј. (2012). Значај настанка зоне слободне трговине – СЕФТА за земље Западног Балкана. *Пословне студије*, VII-VIII, 163-180
12. Илић, А. (2006). *Зона слободне трговине у Југоисточној Европи – Изазов за Србију*. Београд: Српски економски форум.
13. Јовановић, М. (2005). Међусобна трговина земаља Европске уније. *Међународни проблеми*, 57(1-2), 58-70.
14. Јововић, Д. и сар. (2005). *Слободна трговина СЦГ са земљама Југоисточне Европе*. Београд: Службени лист СЦГ.

15. Јововић, Д. (2012). СЕФТА споразум као инструмент за унапређење регионалне економске сарадње. *Тржиште, новац, капитал*, 45(1), 21-32.
16. Judah, T. (2006). *The EU must keep its promise to the Western Balkans*. London: Centre for European reform.
17. Kornfeld, Ph. (1995). СЕФТА. *34 International Legal Materials*, no. 3.
18. Ковачевић, Р. (2003). *Економски односи Југославије са иностранством*. Београд: Економски факултет.
19. Mahony, M. (2010). The SP Working Group and the Evolution of Trade Liberalisation in SEE. U: Busek, E., Kune, B. (ur.) *From Stabilisation to Integration, The Stability Pact for SEE*. Wien: Bohlau, str. 137-147.
20. Поповић Петровић, И. (2007), МП 2-3, – Међународна трговина услугама – улога међународне шпедиције (стр. 376-399).
21. Rodrik, D. (2000). *Trade Policy Reform as Institutional Reform*. Cambridge: Harvard University.
22. Станић, Т. (2011). *Правила о пореклу – СЕФТА 2006*. У: *СЕФТА 2006 - Изазови и могућности*. Београд: ИСАЦ Фонд.
23. Стојић Карановић, Е. (ур.) (2008). *Централноевропска зона слободне трговине и интереси Србије*. Београд: ИМПП.
24. Тодоровић, Б. (2011). СЕФТА у спољноекономској политици републике Србије. У: *СЕФТА 2006 - Изазови и могућности*. Београд: ISAC Фонд.
25. Варга, С. (2006). *Право спољне трговине*. Нови Сад: Привредна академија.
26. *Економска и политичка сарадња у Југоисточној Европи СЕФТА 2006*. Сарајево: Истраживачки центар Босне и Херцеговине. Припремио спољни сарадник за Парламентарну скупштину Босне и Херцеговине. (2007).
27. Коментар на одредбе Споразума о измјени и приступању средње-еуропском споразуму о слободној трговини (СЕФТА 2006), Министарство вањске трговине и економских односа Босне и Херцеговине, (2007). Аутори: Сабрија Шерифовић, Драгиша Мекић, Ненад Клачар, Зада Муминовић, Мидхат Салић, Самира Сулејмановић, др. Нихад Фејзић, Ђинита Фочо, Сања Ћубела, Гордан Распудић, Carmen Fratita, Емир Ћисић.

28. Закон о потврђивању Споразума о измени и приступању Споразуму о слободној трговини у Централној Европи - СЕФТА 2006 („Службени гласник РС Међународни уговори“, бр. 88/07).
29. Закон о јавним набавкама ("Сл. гласник РС", бр. 124/2012).